

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

Atatürk University Journal of Faculty of Letters

Sayı / Issue 67, Aralık/ December 2021, 449-480

**BİLGİ ÇAĞINDA KÜTÜPHANELER: KURAMSAL BİR
SORGULAMA**

Libraries in the Information Age: A Theoretical Examination

(Makale Geliş Tarihi: 31.05.2021 / Kabul Tarihi: 25.08.2021)

Güler DEMİR*

Öz

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kuşattığı bilgi çağı, endüstriyel, ticari, sosyal, ekonomik vb. alanları dönüştürürken, eğitsel, kültürel ve toplumsal organizasyonlar arasında önemli yeri olan kütüphaneler de politika ve hizmetlerini bu çerçevede biçimlendirmeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, anılan çağda kütüphanelerin ve kütüphanecilerin nasıl bir dönüşüme uğradığı, ne gibi sorunlarla yüzleştiği ve neler yapılması gerektiği konularında kuramsal bir sorgulama yapmaktır. Çalışma, konuya ilişkin literatüre dayalı bir derleme çalışmasıdır. Çalışma kapsamında, bilgi toplumu ve ilişkili kavramlar, bilgi okuryazarlığı ve dijital/sayısal kütüphaneler ile sorunları irdelenmektedir. Çalışma sonucunda sanayi sonrası toplumların küreselleşme ve teknoloji ile biçimlenen yapılarının bilginin rolünü, bilgi ile etkileşim biçimlerini çok daha güçlü bir seviyeye taşıdığı, kütüphaneleri de önemli ölçüde dönüştürdüğü anlaşılmıştır. Dönüşüm süreçlerinde yaşanan adaptasyon sorunu, dijital/sayısal uçurum, bilgi kirliliği, bilgi ve teknoloji okuryazarlığı eksikliği gibi sorunlar, hükümetlerin desteği ile birlikte ilişkili tüm paydaşların (meslek elemanları, kamusal, özel kurum ve kuruluşlar, gönüllü organizasyonlar vb.) koordinasyonu çerçevesinde ele alınması gereken sorunlardır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, bilgi çağı, bilgi toplumu, sanayi sonrası toplumlar, küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojileri, dijital kütüphane, sosyal medya, dijital uçurum, bilgi okuryazarlığı.

---

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü; Assoc. Prof. Dr, Kastamonu University, Faculty of Science and Letters, Department of Information and Records Management. gulerdemir2009@gmail.com; gulerdemir@kastamonu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3934-1596>

Abstract

While information age, which is surrounded by information and communication technologies, transformed many things such as industrial, commercial, social and economic structures, libraries, which have an important place among educational, cultural and social organizations, have started to shape their policies and services within this framework. The purpose of this study is to make a theoretical inquiry about how libraries and librarians have transformed themselves in line with these developments and changes, what problems they face and what needs to be done. The study is a compilation study based on related literature reviews. Within the scope of the study, information society and related concepts, the topics of information literacy and digital libraries and problems of digital libraries are examined. As a result of the study, it was understood that the structures of post-industrial societies shaped by globalization and technology have moved the role of information and also the way they interact with information to a much stronger level, and have transformed libraries significantly. Problems such as adaptation, digital gap, information pollution, lack of information and technology literacy in the transformation processes should be addressed within the framework of the coordination of all relevant stakeholders (professional staff, public and private institutions, voluntary organizations, etc.) with the support of governments.

Keywords: Information, knowledge, information age, information society, post-industrial societies, globalization, information and communication technologies, digital library, social media, digital gap, information literacy.

Giriş

21. yüzyıl, yeni ve farklı becerileri gerektiren iş alanları ile mesleklerin gelişmeye başladığı, bilginin anlam ve değerinin değiştiği bir çağdır. Günümüz dünyasında bilgi, günlük yaşamda olduğu kadar bilim dünyası ve tüm toplumsal alanlarda da hâkim unsur halini almıştır. Bilgi artık yalnızca zihinlerde depolanan, kitaplarda temsil edilen ve farklı disiplin çerçevelerinde sınıflandırılan şey değildir. Bilgi, bir enerji biçimi, bir ağlar ve akışlar sistemi olarak değerlendirilmektedir. Bilgi çağının simgesi istikrardan çok değişimin kendisidir. Bilgi yönetimi uygulamaları birçok kuruluş için giderek daha önemli hale gelmiştir. Etkili bir bilgi yönetim sistemine sahip olmanın yalnızca elde edilen gelirleri korumakla kalmayıp, aynı zamanda elde tutma şansını ve üretkenliği artırabileceğine, yeniliği teşvik edebileceğine inanılmaktadır. Çoğu kuruluş, bilgilerini geliştirdiklerinde uzun vadeli rekabet avantajlarını sürdürebileceklerinin giderek daha fazla farkına varmaktadır. Bu bağlamda gittikçe önemi artan bilgi odaklı bir ekonomi, üretimin küreselleşmesini sağlayan, girişim ve yaratıcılığı teşvik eden iletişim ağları çerçevesinde dijital içeriğin hızlı gelişimi ve yainsaması olarak tanımlanmaktadır. Bilgi çağı çalışanlarının, yeni bilgileri hızlı bir

şekilde bulabilmeleri, değerlendirebilmeleri, sunabilmeleri/paylaşabilmeleri beklenmektedir (Krishnan ve Das, 2012, s. 381; Emezie ve Nwaohiri, 2013, s. 32; Osoba ve Quadri, 2017, s. 20).

Tüm dünyada, yeni BİT'ler/bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT=information and communications technology), toplumları, hükümetleri, endüstrileri, grupları ve bireyleri giderek daha fazla etkileyen yenilikçi sistemler ve ağlar yaratmakta ve/veya desteklemektedir. Bu teknolojilerin ve yarattıkları fırsatların, kuzey ile güney, "dâhil edilenler" ve "dışlananlar" arasındaki uçurumu kapatmaya yardımcı olmak için kullanılması da dikkate alınması gereken bir noktadır. Böylece herkes sürdürülebilir kalkınma ve büyümenin yaratacağı olanaklara eşit erişim hakkı kazanabilecektir. Bilgi çağının önemli bir bileşeni olan BİT ve kalkınma konusu, henüz 1995-1997 yıllarında Birleşmiş Milletler Kalkınma için Bilim ve Teknoloji Komisyonu (UNCSTD= The United Nations Commission on Science and Technology for Development) tarafından ana tema olarak gündeme taşınmıştır. Bu bağlamda farkındalığı ve anlayışı artırmak ve ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde yeni girişimleri teşvik etmek üzere çalışmalar başlatılmıştır (Howkins ve Valantin, 1997, s. xi).

Yaygın biçimde bilgisayar çağı olarak da bilinen bilgi çağının ortaya çıkışı, bilginin bilgisayar ağları, cep telefonları, dijital müzik, ipad'ler, dijital kameralar, internet ortamları vb. birçok elektronik kanal aracılığı ile kolayca erişilebilir hale geldiği bir döneme işaret etmektedir. Hızlı ve sürekli değişimin gerçekleştiği bu çağda, uyum sağlama, yaratıcılık, yenilikçilik gibi nitelikler değer kazanırken, olgu, olay ve sorunlara büyük resim ya da geniş sistem üzerinden bakılması da bir gereklilik durumuna gelmiştir (Emezie ve Nwaohiri, 2013, s. 32; Osoba ve Quadri, 2017, s. 20). Yeni yüzyılın getirdiği değişiklikler, ekonomik sistemlerle sınırlı değildir. Çalışma yaşamında ilişkili alanın gerektirdiği niteliklerin yanı sıra, akıllı telefonlar, sosyal medya araçları gibi dijital medya ve platformları etkin ve yoğun biçimde kullanabilmeyi sağlayan yeni bilgi ve becerilerin edinilmesi, tercih edilir olmaktan çok zorunluluk durumuna gelmiştir (Erdem, Bağcı ve Koçyiğit, 2019, s. 1).

Bilgi çağının sunduğu olanaklara karşın yan etkilerinin de tartışıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda en fazla yaygın sorunlar arasında, bilgi patlaması ve bilgi kirliliği yer almaktadır. Tarihsel süreçte özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra gözlemlenen basılı kitap ve dergi sayısındaki hızlı artış ile beraber hem manyetik hem de optik ortamlarda bilginin üretiminin hızla artışının yarattığı bilgi patlamasının, çok daha yoğun biçimde bilgi çağında yaşandığı düşünülmektedir. Bu durum, tamamen anılan koşulların (internet ve internet tabanlı araç ve ortamların hızla yayılıp çeşitlenmesi) doğal sonucudur. Bilgi çağı ile beraber gittikçe gelişen ve çeşitlenen teknolojiler, bilgi kaynaklarının üretimine ve paylaşımına çok daha fazla ve çeşitli ortamlar sunmuş, işletmelerde ve organizasyonlarda bilgi akışı ve serbestçe aktarımı daha da artmıştır (Osoba ve Quadri, 2017, s. 20; İspir ve Torlak, 2018, s. 31). 21. yüzyıl, bilginin dünya çapında üretimi ve yayılmasını çok daha kolaylaştıracak yeni

araçlar ve teknikleri ortaya çıkardığından, bilgisayarı ve internet bağlantısı olan herkes mesajlarını küresel bir kitleye kolayca ulaştırabilmektedir. Bu, dünyanın çeşitli yerlerinden çok sayıda insanı, sanal ortamlara katılmaya, bu ortamlarda bilgi üretip paylaşmaya teşvik etmektedir. Örneğin, sosyal medya, yüz milyonlarca insanın geniş bir yelpazede bilgi ve haber yayınladığı küresel bir fenomen haline gelmiştir (Hoq, 2014, s. 55).

Teknolojinin gelişmesi ile beraber kütüphaneler de önemli ölçüde değişim ve dönüşüme uğramıştır. Söz konusu değişim, 21. yüzyıl kütüphanecisine yeni sorumluluklar yüklemiştir. Bu nedenle, kütüphanecilerin, günümüz kütüphanelerinin değişen ve değişmeye de devam edeceği öngörülen dünyasına ayak uydurmak için gerekli becerileri edinmesi gerekir (Idiegbeyan-Ose ve Ilo, 2013, s. 73).

Bu çalışmada, kütüphanelerin bilgi çağına uygun bir form kazanmak ve bilgi toplumunun gelişimine katkı sunmak üzere neler yapması gerektiği üzerine odaklanılırken, bu bağlamda karşılaşılan ya karşılaşılabilecek sorunlar üzerinde de durulmaktadır. Kısa vadede belli yatırım ve çabaları gerektiren süreçlerin uzun vadede önemi yadsınamayacak kazanımları ortaya çıkaracağı unutulmamalıdır.

1- Bilgi Çağı ve Bilgi Toplumu

Literatürde bilgi toplumu ve/veya bilgi çağı kavramlarının pek çok yazar, kuramcı ve fütürist tarafından farklı yaklaşımlar ile sıkça ele alındığı görülmektedir. Neredeyse hepsinin bu bağlamda önemli bileşenler olarak vurguladığı küreselleşme ve teknoloji, çok daha önce, McLuhan (1964) tarafından irdelenmiş; McLuhan teknolojik determinizm yaklaşımı ile küreselleşme ve teknolojinin ortaya çıkardığı toplumsal ve kültürel değişim konusunda derinlikli sorgulamalarda bulunmuştur. McLuhan'a göre, tüm sosyal ve politik işlevleri etkisi altına alan elektronik iletişim, dünyayı küçük bir köye dönüştürmüştür. Bu gelişme, örneğin, zencilerin, gençlerin ve diğer bazı grupların konumuna ilişkin duyarlılığı geliştiren birleştirici bir güçtür.

Bell (1973), sanayi sonrası toplumsal gelişmelerde, iletişim teknolojilerinin ve bilgisayar sistemlerinin rolüne ağırlık vererek, bilginin üretiminden dağıtımına ve paylaşımına dek taşındığı farklı boyutlara işaret etmiştir. Bell (1976, ss. 578-579) söz konusu toplumlarda küçülen aileler ve çocuk sayısı; artan boşanmalar, eğitilmiş nüfusun yükselişi, kadınların bağımsızlaşması ve iş alanlarında daha fazla yer alması vb. sosyal yapı dönüşümünün yanında teknolojinin gücüne işaret ederek ekonominin artık yüksek teknoloji ekonomisi olduğundan söz etmektedir. Ancak eleştirel bir yaklaşımla yüksek teknoloji ekonomisinin karakterinin, göreceli olarak zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurumu da genişlettiğini vurgulamaktadır. 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılın başlarından itibaren dünya acımasız bir gerçekle yüzleşmeye başlamıştır; "güney" ile "kuzey" veya "üçüncü dünya" (dördüncü ve beşinci de dâhil) ile gelişmiş sanayi ülkeleri arasındaki bölünmeler dünya siyasetinin temel gerçeğidir. Bunun dışında, yeni toplum tipinde ekonomi ürün değil bilgi odaklı olduğundan,

sınıfsal yapıda bilgi sahibi olanlar ile olmayanlar karşıtlığının da geliştiği görüşündedir. Böyle bir tabloda, sanayi sonrası toplumun yaratacaklarını önceden kestirmek kolay değildir. Öte yandan, sanayi sonrası toplumun, sanayi toplum yapısını tamamen değiştirdiği de söylenemez. Daha çok tıpkı sanayi toplumunun tarımsal kesimleri tamamen ortadan kaldırmaması gibi, bu toplum tipi de sanayi toplumunun tüm katmanlarını ortadan kaldırmayacak; kimilerinin üzerine yeniden inşa edilecektir.

Toffler (1981), üçüncü dalga (the third wave) toplumları olarak adlandırdığı toplumlarda artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığı görüşündedir; yepyeni aile tipleri ve ilişki biçimleri, ekonomik ilişkiler, siyasi çatışmalar ve yepyeni bir bilinç bu çağın özelliğidir. Masuda (1983) ise önceki çağlarda öne çıkan maddi değerlerin artık yerini bilgi değerlerine bıraktığı kanısındadır; sanayi toplumunun maddi tüketime odaklı sistemleri, bilgi toplumunda hızla gelişen bilişsel yaratıcılığa teslim olmuştur. Bir diğer düşünür, Drucker (1993), aslında bu yeni toplumsal yapının kapitalizmin yeni ve farklı bir yüzünü yansıttığına vurgu yaparak, kapitalizm sonrası toplum olarak nitelediği bu yapı içerisinde oluşan yeni örgütlenme ağlarının bilgi toplumunu oluşturduğunu ifade etmiştir. Kendisine göre, bu yeni yapı, uzmanlaşan bilgi ve uzman kişiler eli ile geliştirilmelidir.

Bilgi toplumu konusunda Postman'ın (1993), "teknopoli" kavramı temelindeki yaklaşımı da ilgi çekicidir. Teknolojipoli, ekonomi, siyaset, tarih, inançlar, sanat, aile ilişkileri ve pek çok şeyi farklılaştıran bir tür totaliter teknokrasiden başka bir şey değildir. Bilgisayar ise teknopoli'nin temsili aracıdır. İnsanlar, böyle bir tablo içinde düşünen makinelere (thinking machines) dönüşmüştür.

Giddens ve Pierson (1998, s. 99) birçok kişinin bugün bir bilgi toplumunun ortaya çıkışından söz ettiğine işaret ederken aslında bu kavramın pek de yeni bir kavram olmadığını altını çizmektedir. Geniş anlamda, basılı materyallerin basımı ile seri üretimi ve elektronik iletişimin görece erken gelişimi nedeniyle birkaç yüzyıldır zaten 'bilgi toplumu' vardır. Yakın tarihteki gelişmeler ise sadece insanların birbirleriyle iletişim kurma biçimini değil, aynı zamanda bütün toplumların organizasyon yapısını değiştirmiştir. Giddens ve Pierson (1998, s. 99) on dokuzuncu yüzyılın ortalarında icat edilen Mors alfabesinin ilk elektronik iletişim biçimi olduğunu belirtmektedir. Mors'tan önce, bilgiyi bir noktadan diğerine taşımak için her zaman bir yere gidilmesi gerektiğini ancak bu icat ile beraber bu problemin ortadan kalktığını ifade etmekte, bu gelişmenin aslında elektronik çağın başlangıcı olduğuna dikkati çekmektedir.

Bilgi toplumu olgusu ve kavramını teknolojik, ekonomik, mesleki, mekânsal ve kültürel çerçevelerde ayrı ayrı irdeleyen Webster, (2002) tarafından bilgi toplumu sayılmanın karşılığı olarak bir takım niceliksel ölçütleri yeterli bulan anlayışa karşı yöneltilen eleştiri de oldukça önemlidir. Webster (2002, s. 21-22) bilgi toplumuna ilişkin çoğu tanımlamalarda, nicel bir takım ölçütlerin (beyaz yakalı çalışanların sayısı, bilgiye ayrılan gayri safi millî hâsıla yüzdelik oranı vb.) bilgi toplumu olmak

için yeterli sayıldığını belirtmektedir. Ancak, depolanan ve dolaşımı artan çok daha fazla miktarda bilgi ile karşı karşıya olmak yeni bir tip toplumun (bilgi toplumu) ortaya çıktığı anlamında bir gerekçe olamaz. Bu tıpkı, bugün 1970 yılı ile karşılaştırıldığında çok daha fazla otomobil olmasının, bizi bir "otomobil toplumu" haline getirmemesi gibidir. Sonuç olarak, niceliksel bağlamdan çok bilginin ne kadar işlevsel olduğu ve içselleştirildiği dikkate alınmalıdır. "Enformasyon bombası" metaforunu kullanarak teknoloji ve hızın gücüne odaklanan Virilio (2003) ise benzer biçimde eleştirel bir tavırla bu güçlerin niceliği önceleyen etkilerinin nitelik için tehdit oluşturabileceği kaygısını dile getirmektedir. Böyle bir ortamda mekân ise eski anlam ve önemini tamamen yitirmektedir. Çağa ilişkin kaygılarını dile getiren bir diğer düşünür Beck de (2019) teknolojinin yan etkilerini (nükleer ve kimyasal atıklar, hava ve çevre kirliliği, yeni hastalıklar vb.) irdeleyerek, ortaya çıkan yeni toplum tipini "risk toplumu" biçiminde adlandırmaktadır. Castells (2009) ise teknolojinin yarattığı ağ toplumuna işaret etmekte ve ekonomik, sosyal, kültürel tüm yapılanmaların ağ ilişkileri içerisinde gerçekleştiği gerçeğini gündeme taşımaktadır.

Farklı paradigmaları ile konuya ışık tutan tüm kuramcı ve fütüristlerin genel olarak buluştuğu ortak kanı, küreselleşme ile beraber dünyanın küçülmesi, zaman ve mekânın eski anlamını yitirmesi, ekonomik, toplumsal ve sosyal yapının değişimi ve en önemlisi de teknolojinin tüm bu sayılan unsurları dönüştüren ve öngörülemeyen hızıdır. Kuşkusuz, hemen hepsinin buluştuğu bir önemli nokta da bilgi olgusu ve kavramının artık çok daha güçlü ve farklı bir boyut kazanmış olmasıdır.

Sonuç olarak, hangi kavramlaştırma veya yaklaşımla anılırsa anılsın, bilgi toplumu ifadesinin en çok bilgi ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelere koşut olarak ortaya çıkan yeni toplum tipine işaret ettiğine ilişkin ortak bir görüş bulunmaktadır. Bu yeni gelişmeler arasında mikro işlemciler, kişisel bilgisayarlar, internet ve diğer ilgili teknolojiler bulunmaktadır. Bu yeni dönemin tanımlayıcı özellikleri şunlardır:

- Ekonomide sanayi merkezli sermayeden bilgi merkezli sermayeye geçiş,
- Bu değişimden kaynaklanan yeni sosyal ilişki biçimleri,
- Küresel bir bilgisayar ağı altyapısı,
- Bu ağ içindeki bilgi alışverişine odaklanma (Keenan, 2010, s. 19).

Bu özelliklerin tümü dikkate alındığında, bu çağda bilginin kalkınma ve gelişmişliğin ölçü birimi olarak kabul edildiği anlaşılabilir. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, daha önceleri ürettiği çelik ve enerji miktarı ile ölçülürken artık enformasyon teknolojilerini oluşturan mikro-elektronik, telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerinin olanakları ile elde edilen, işlenen, iletilen, saklanan bilgi ile ölçülmeye başlanmıştır (Yücel, 1997).

Tonta (1999, s. 372) nasıl ki tarım ve sanayi toplumlarında yaşamın idamesinde insan gücü önemli ise bilgi toplumunda da bilginin gücüne işaret etmektedir. İnsanoğlu, bu güç ve kaynağı harekete geçirmek ve ondan en verimli bir biçimde

yararlanmak zorundadır. Tarım ve sanayi toplumlarında insan gücünün ne kadar verimli kullanıldığı kimin daha güçlü olduğunu belirlerken, bilgi toplumunda da güç, kimin bilgiye ne kadar sahip olduğuna bağlı olacaktır. Kısacası, gereksinim duyulan bilgileri olası en kısa zamanda üreten, “bu bilgileri “bilim-teknoloji-üretim” çevrimini daha hızlı döndürmek için kullanan toplumlar bilgi çağında “güçlü” olacaklardır”.

Bilgi, bilgi kaynakları ile teknoloji araç ve ortamlarının kullanım süreçlerinde bilinç ve başarı elde etmenin en önemli koşullarından biri ise etkin bilgi okuryazarlığıdır.

1-1. Bilgi Okuryazarlığı

Bilgi ve teknoloji okuryazarlığı, 21. yüzyılın becerileri arasında önemli rolü olan becerilerdir. Karmaşık problem çözme ile analitik ve eleştirel düşünme becerileri, yenilikçilik, yönetim ve koordinasyon, inisiyatif kullanma, karar alma, müzakere becerileri, duygusal zekâ, hizmet odaklılık ve bilişsel esneklik becerileri vb. beceriler 21. yüzyıl becerileri olarak kabul edilmektedir. Önceki yüzyıllarda yeterli görülen okuma ve yazmayı bilme kesinlikle önemli olmakla birlikte, artık tek başına yeterli değildir. 21. yüzyıl okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığından da fazlasını, örneğin tüm multimedya formlarında bilgi üretmek, sunmak, paylaşmak gibi becerileri gerektirmektedir. Bilgi ve teknoloji, eğitim, kamu hizmeti, iş alanı ve yaşamın tüm alanlarında etkin bir öge durumuna gelmiştir. Eğitim temelde bilgiye dayanırken, öğrenmenin ve öğretmenin her yönü, bilginin doğru biçimde toplanmasını, işlenmesini ve paylaşımını gerektirmektedir. Geçmişin tek bir birincil bilgi kaynağı olan ders kitabına dayalı eğitim anlayışı, büyük ölçüde bilgi teknolojisi ve ağa bağlı bilgi patlaması nedeniyle hızla değişmektedir. Aynı durum kamu hizmetleri için de geçerlidir; vatandaşlar bilgi için giderek daha fazla web tabanlı, elektronik kaynaklara ve hizmetlere yönelmektedir (Eisenberg, 2011, s. 6; Gray, 2016). Kültürel okuryazarlık, kütüphane okuryazarlığı ve teknolojik okuryazarlık ile son zamanlarda kullanılan dijital okuryazarlık ve multimedya okuryazarlığı gibi sıkça duyduğumuz ve birbiri ile ilişkili ifadeler arasında yer alan bilgi okuryazarlığı, en yalın tanımı ile bilgiyi belirleme, değerlendirme, organize etme ve mantıklı bir şekilde kullanma becerisidir (Syamalamba, 2011, s. 49).

Kurbanoğlu (2010, s. 743) bilgi okuryazarlığını, genel olarak bir beceriler bütünü biçiminde tanımlar. Bilgi gereksiniminin fark edilmesi, tanımlanması, bilgi arama stratejilerinin geliştirilmesi, bilgiyi arayıp bulabilme, seçebilme, değerlendirebilme, kullanabilme, sınıflayıp düzenleyebilme, yorumlayabilme, yeni bilgiyi mevcut olanla tutarlı biçimde bütünleştirebilme ve iletip paylaşabilme gibi aşamalar bu sürecin parçalarıdır. Bilgi okuryazarlığı, aynı zamanda muhakeme yürütebilme, karar verebilme, olası problemleri çözebilme, analitik ve eleştirel düşünebilme, sentez yapabilme, yaratıcılık, yeni bilgi üretebilme, edinilmiş deneyimlerden yola çı-

karak bilgi ve beceri transferi yapabilme ve bilgiyi içselleştirme gibi üst düzey düşünme becerilerini de gerekli kılmaktadır. Sağlıklı iletişim, ekip çalışması, işbirliği ve koordinasyon, motivasyon, uyum sağlama yetenekleri gibi “fonksiyonel okuryazarlık, bilgisayar okuryazarlığı, ağ okuryazarlığı kütüphane okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, görsel okuryazarlık gibi çeşitli okuryazarlık becerilerinin birleşiminden” oluşan bir kavramdır.

Bilgi okuryazarlığı, 21. yüzyılda, gerekli bilgiyi elde etmek ve olası sorunlara çözüm bulmanın anahtarı ve dijital yeterlilik boyutlarından biri durumuna gelmiştir. Bu yeterlilik, bilgi arama ve bilgiye erişim süreçlerinin etkin biçimde, etkin stratejilerle yönetimini, erişilen bilginin işlevsel olup olmayacağına karar verilmesini, kısacası bilgi ile etkileşimde sağlıklı bir yol izlenmesini sağlamaktadır. Bilgi okuryazarlığı, aynı zamanda, dijital çağın hızla artan medya araçlarına hâkim olmak için gereken medya okuryazarlığı ile sıkı bir biçimde ilişkilidir. İnternet ile yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT) ortaya çıkışı, e-yeterliklerin edinilmesi ve bunların etkin kullanımı için gerekliliğe yol açarken, akademik dünyada kuramcılar kavramın yeniden tanımlanması gerekliliğini haklı çıkarmaktadır. Çünkü bu çağın ortaya çıkardığı bilgi okuryazarlığı, geleneksel okuma yazma becerisinden oldukça farklıdır (Cergolj, 2014, ss. 18-19; Trujillo-Torres vd., 2020, s.49).

2- Bilgi Toplumu ve Kütüphaneler

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kütüphanelerde kullanımı ile beraber literatürde kütüphane kavramının da farklı biçimlerde anılması söz konusudur. Sanal kütüphane (virtual library), dijital/sayısal kütüphane (digital library), elektronik kütüphane (electronic library), duvarsız kütüphane (library without walls), kâğıtsız kütüphane (paperless library), kablolu kütüphane (wired-up library), esnek kütüphane (diffuse library), masaüstü kütüphane (desktop library), çevrimiçi kütüphane (online library) ve bilgi otoyolu (information superhighway), geleceğin kütüphanesi (future library; library of the future), mantıksal kütüphane (logical library), ağa bağlı kütüphane (networked library), ağ geçidi kütüphanesi (gateway library), genişletilmiş kütüphane (extended library) ile basılı ve elektronik kaynaklarla hizmetlerin karma biçimde sunulduğu karma kütüphane (hybrid library) gibi kavramlar buna örnek verilebilir (Magnussen, 2002, s. 11; Kurulgan, 2013, s. 475). Anlaşıldığı gibi bu bağlamda literatürde henüz evrensel kabul gören bir terminoloji yoktur. Bununla beraber, sanal kütüphane, dijital kütüphane, karma kütüphane ve elektronik (veya e-) kütüphane en yaygın kullanılanlarıdır (Magnussen, 2002, s. 11).

Hangi kavramlar kullanılırsa kullanılsın, günümüz kütüphanelerinin, en son teknolojiyi kullanarak dünyanın her yerindeki kullanıcılarına ve meslektaşlarına uygun bir şekilde bilgi aktarma çabasında olduğu söylenebilir. Bu anlamda kütüphaneler bilgi devriminin ön saflarında yer alan kuruluşlar arasındadır (Grandbois ve Aronson, 1997, s. 10).

Bilginin sermayeye dönüştüğü, her sektör ve alanda önem kazandığı, üründen çok hizmetin öne çıktığı bilgi toplumunda, kütüphane ve kütüphanecilerin de rolü bilginin etkin kullanımı için daha fazla entelektüel bir boyuta taşınmıştır.

Kütüphaneciler, önceki çağlarda olduğu gibi, bilgi çağında da bilginin toplanması, depolanması, organize edilmesi ve topluma yayılmasında kilit rol oynamaktadır. İnternetin ortaya çıkışı, kütüphanelerin geleneksel rolünün ortadan kalkacağına dair öngörülerini beraberinde getirirse de, tersine, bilgi sağlayıcıları olarak kütüphaneler ve kütüphanecilerin rolünün daha da önemli duruma gelmesi söz konusudur. Örneğin üniversitelerde, kütüphane yöneticileri karar alma süreçlerinde önemli bir paydaş olmaya devam ederken, diğer yöneticiler, profesörler ve öğrenciler kütüphaneyi kampüsün beyni olarak görmektedir. Kütüphanelerin, geleneksel materyal koruyucu rolleri kökten değişmiş; bilgi yönetimi programlarında dinamik ortaklar olarak yer almaya başlamışlardır (Krishnan ve Das, 2012, s. 381).

Bir üniversite kütüphanecisi artık sadece bilgi vermekle kalmayıp, bunun yerine bilgi ile tüm etkileşim süreçlerinde bir ortak, bir yaratıcı, öğretmen ve rehber dönüşmektedir. Bu dönüşüm hali hazırda gerçekleşse de dijitalleşme gittikçe artacağından bu durum daha da ileri boyutlara taşınacaktır. Kütüphanelerin ve kütüphanecilerin üniversitelerde öğrencilere ve araştırmacılara içerikten daha fazlasını iletme konusunda önemli bir rol oynadıklarını göstermeleri zorunlu olacaktır. İddialı bir betimleme olarak anlaşılabilir de, geleceğin kütüphanecisi, Donna Haraway'ın post-modern anlayışı ile türettiği sayborg (cyborg) terimi ile açıklandığında, insan ve robot karışımı sibernetik bir organizma olma yolunda gelişecektir. Bu sibernetik organizma, "hem bir makine ve organizmanın oluşturduğu melez varlık hem bir kurgu karakter hem de bir sosyal gerçeklik yarattığı" olarak tanıtılmaktadır (Yoder, 2003, s. 382; Linde, 2006, s. 6).

Linde (2006, s. 9), geleceğin dijital kütüphanelerinin gittikçe elektronikleşen araştırma kaynaklarının yönetimi ve bu kaynakların daha geniş kitlelerce erişilebilir kılınması için uğraşlar verdiği süreçlerde kütüphanecinin makine ve kullanıcılar arasında bir ara yüz rolünün olacağı; kütüphaneci olmadan bu süreçlerin başarıya ulaşamayacağı görüşündedir. Ayrıca, İngiltere'deki bir derneğin (the Society of Chief Librarians) 2010 yılında yaptığı bir anket, internet kullanıcılarının kütüphane personeline diğer çevrimiçi destek ve bilgi sağlayıcılarından daha fazla güvendiğini ve bilgi arayışında kullanıcıların duyduğu güven açısından da halk kütüphanesi personelinin, doktorlardan sonra ikinci sırada olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırma, kütüphanecilerin sosyal medyayı kendilerinin (ve kullanıcılarının) yararına uygulama ve kullanma konusunda benzersiz bir konumda olduklarını göstermektedir. Ankete katılanların % 80'i kütüphanelerde sağlanan desteğin çevrimiçi bilgileri anlama düzeylerini geliştirdiğini ve % 70'i çevrimiçi bilgi ve becerilerini geliştirdiğini bildirmiştir (SCL Blog Archive, t.y.).

Öte yandan, Subaşıoğlu (2001, ss. 52-53) tarafından aktarılan bilgilere göre, dijital kütüphanelerin, geleneksel kütüphanelerden tamamen farklı organizasyonlar olduğunu düşünmek de doğru değildir. Çünkü geleneksel ve dijital kütüphanelerin hem çok benzer hem de çok farklı yönleri bulunmaktadır. Bilgiye ve bilginin organizasyonuna duyulan gereksinim değişmemiş; bilginin üretimi, dağıtımı, sunuluş ve kullanım yöntemleri değişmiştir. Bu değişimi yaratan durum ise tamamen teknolojinin etkisidir. Dijital kütüphanelerin hangi hızda gelişebileceklerini teknoloji belirlemiştir ancak teknolojinin nasıl kullanılacağı insanlara bağlıdır. Subaşıoğlu (2001, ss. 52-53) burada insan faktörünün hem geleneksel hem de dijital kütüphane için değişmez önemine de vurgu yapmış bulunmaktadır.

21. yüzyılda teknolojinin ortaya çıkışı, iş dünyası, endüstriler, hükümetler, akademik kurumlar için olduğu kadar kütüphanelerin gelişimi için de önemli fırsatlar sunmuş ve sunmaktadır. Günümüz kütüphane kullanıcıları gereksinim duydukları bilgi ve bilgi kaynaklarına kolayca ve uzaktan erişimi tercih ettiğinden, kütüphane kaynak ve hizmetlerinin dijitalleştirilmesi dünya genelinde ortak bir eğilim halini almıştır. Akıllı telefonlar ve tabletler gibi yaygın olarak kullanılan araçlar ile daha fazla bilgiye her zaman her yerden erişilebilmesi, kütüphanelerin de bu ve benzeri araçları kullanmaları için önemli bir gerekçedir (Haris, 2016, s. 1).

Bilgi toplumu, öncelikle geleneksel kütüphane ve bilgi merkezlerini kitap ve diğer belgeleri saklayıp hizmete sunan kurumlar olmaktan daha farklı bir konuma taşımıştır. Bir tek fiziksel kütüphaneye bağımlı olmayı ortadan kaldıran sanal, dijital ve elektronik bilgi kaynaklarının bulunduğu kütüphaneler, nerede ve hangi formatta olursa olsun söz konusu kaynakların tanımlanmaları, yerlerinin belirlenmesi ve etkin kullanımları anlamında kütüphanecilerin de rolünün dönüşümüne etki etmiştir. Teknolojinin hızla ilerlemesi insan faktörünün önemini azaltmamış, aksine bilgi merkezlerinde yeniliğe ve gelişmeye açık, iletişim becerileri olan, bilimsel yönetimi iyi kullanan uzmanlara olan gereksinimi çoğaltmıştır. Kütüphaneci ya da enformasyon uzmanı, küresel değişimin getirdiği tüm avantajları kullanabilecek niteliklerle kendisini donatıp geliştirmelidir (Anameriç ve Rukancı, 2004; Karakaş, 1996, ss. 339-340).

Hızla gelişen teknolojik araç ve ortamların kütüphanelerde kullanılması önemli avantajları (kolay, çabuk ve uzaktan erişim vb.) sunmakla birlikte, anılan teknolojileri kullanmak belli bilgi birikimi ve becerileri gerektirdiğinden, kütüphanecilerin bu çerçevede eğitim almaları, kendilerini geliştirmeleri ve kullanıcılarına da eğitim vb. anlamlarda destek vermeleri önemlidir. Bunun dışında, bilgi çağında kütüphaneler, finansal, teknolojik, sosyal ve benzeri birçok sorunla yüzleşmektedir. Bu sorunların çözümlenmesinin, yalnız kütüphanelerin gelişimi değil, toplumsal kalkınma ve gelişmeye destekleri dikkate alındığında, toplumların ilerlemesi için de zorunlu olduğu dikkate alınmalıdır.

2-1. Bilgi Çağında Kütüphanelerin Yaşadığı Sorunlar

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde yalnız Türkiye’de değil aynı zamanda gelişmiş birçok ülkede de kütüphaneler ve kütüphanecilerin adaptasyon sorunları yaşadığı bilinmektedir. Söz konusu adaptasyon sürecinde kütüphanelerin maruz kaldığı en önemli değişikliklerden biri, elektronik kitap ve dergilerin kullanımının artması ile birlikte tam metin veri tabanlarının yaygınlaşması ve bu nedenle basılı kaynakların zamanla ortadan kalkmasıdır. Bunun yanı sıra, bilgi ağları kanalıyla elektronik belge aktarımlarının gerçekleşmesi sonucu kütüphanelerin dermeye dayalı hizmet ve politikalarından, erişime dayalı hizmet ve politikalara doğru yönelmeleri gerekmiştir (Anameriç ve Rukancı, 2004). Ayrıca, dijital kütüphane oluşturma ve geliştirmenin zorlukları, maliyeti ve uzun vadeli bir çaba gerektirmesi, 1990’ların başındaki iyimserlik ve heyecanın yerini kaygılara bırakmasına neden olmuştur. Dijital medyanın geleneksel koleksiyonlara entegrasyonu, tıpkı önceki dönemlerde yeni medya araçlarının (örneğin, video ve ses kasetleri) entegrasyonunun yarattığı sorunlar gibi zorluklara neden olabilmektedir. Bunun nedeni, dijital bilginin benzersiz doğasıdır; daha az sabittir, kolayca kopyalanır ve aynı anda birden fazla kullanıcı tarafından uzaktan erişilebilirler. Dijital kütüphaneler için oluşturulacak altyapının, bilgi gereksinimleri ve kullanımı konusunda bilgi sahibi profesyoneller tarafından yönetilmesi gerekmektedir (Cleveland, 1998, s. 3; Kuny ve Cleveland, 1998, s. 107).

Hamilton (2004, s. 189), dijital kütüphanelerin varlıklarını koruması ve gelişiminde ekonomik sürdürülebilirliğinin önemine değinmektedir. Dijital kütüphaneler bağlamında, sürdürülebilirlik terimi, materyallerin dijital olarak korunmasıyla ilgili teknik konulardan, kaynakların büyük ölçüde uzun vadeli kamusal erişimi gibi sosyal sorulara kadar her şeyi ifade eden geniş bir terimdir. Ekonomik sürdürülebilirlik, birçok dijital kütüphane projesinde aşılması gereken ciddi bir sorundur. Ekonomik sürdürülebilirliği başarmanın anahtarlarından biri, dijital kütüphaneyi bağlı olduğu ana kuruluşun ayrılmaz bir parçası haline getirmektir. Ekonomik baskıların yaşandığı süreçlerde genellikle temel hizmetler dahi tehdit altında olabildiğinden, dijital kütüphanenin artık bir eklenti olarak değil, bir bütünün ayrılmaz parçası olarak görüldüğü bir konuma ulaştırılması çok önemlidir. Bu, doğru aşamada sunulan ve kullanıcılar tarafından değer verilen sağlam bir ürüne/hizmete sahip olarak yapılabilir.

Bilgi eksikliği kadar bilgi patlamasının da yarattığı tehlikelerin varlığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. En çok da bu nedenle, kütüphaneci ile kullanıcı arasındaki ilişkiler günümüzde çok daha karmaşıktır. Kütüphanecinin rolü artık salt bilgi hizmetleri sağlamakla sınırlı değildir; aynı zamanda kullanıcılarını kütüphane hizmetlerinin ve ürünlerinin etkin kullanımı konusunda eğitme sorumluluğu vardır. Kütüphaneci, genellikle karmaşık bir soru söz konusu olduğunda kullanıcıya sadece referans masasında yanıt vermenin yeterli olmadığını; kullanıcı eğitiminin bu bağ-

lamda ne kadar önemli olduğunun farkına varmalıdır. Bir kütüphanenin işlevselliğinde kullanıcıların bilgi okuryazarlığı çok önemli bir konudur. Bilgi okuryazarlığının eksikliği ve cehaletin aynı zamanda toplumsal bir sorun olduğu, hatta bir ülke için ciddi düzeyde olumsuz etkilere yol açabileceği üzerinde düşünülmelidir. Genellikle iyi eğitilmiş insanlar, bilmediklerini daha kolay kabul edebildiklerinden başkalarına karşı daha az saldırgan ve daha dostça davranabilmektedir. Etkin bilgi hizmeti sunmak ve bilgi okuryazarlığı sorununu çözmek, meslek elemanları ile okulların, üniversitelerin ve eğiticilerin birlikte çalışmasını gerektirmektedir (Railiené ve Steponaitiené, 2001, ss. 37-38).

Bilgi okuryazarlığı eğitimi, kullanıcı eğitimi, kütüphane tanıtımı ve bibliyografik öğretimin bir uzantısı biçiminde ele alınabilmekle beraber farklı ve daha geniş çerçevede değerlendirilmesi gereken bir eğitim biçimidir. Günümüzün koşulları gereği bilginin her yerde olması ve dolayısıyla bilgi kirliliği, kullanıcıların bilgi niteliğini değerlendirmesinde sorunlar yaşamasına yol açmakta ve bilgiyi eleştiren, sorgulayan kullanıcılara duyulan gereksinim gittikçe artmaktadır. Basılı ve basılı olmayan bilgi kaynaklarının, çevrimiçi veri tabanlarının, arama motorlarının vb. bilinçli kullanımı, bilgi okuryazarı olmanın gerektirdiği becerilerdir. Ayrıca, herhangi bir kaynağın diğer bir kaynakla karşılaştırılması sonucundaki tercih, seçilen kaynağın sorgulanarak değerlendirilmesi, analizi ve araştırılan konuya uygun kaynakların belirlenmesi gibi beceriler de bilgi okuryazarlığının önemli bileşenleri arasındadır (Grassian ve Kaplowitz, 2001, s. 9; akt. Saatçioğlu, Özmen ve Özer, 2003, s. 50). Pek çok kurum ve kuruluş, bilgi okuryazarlığının önemine ilişkin farkındalık kazandırdığından, bu anlamda eğitime ağırlık vermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Rhode Island Üniversitesi'nin (University of Rhode Island) kütüphanesi tarafından 1998 yılında başlatılan Bilgi Okuryazarlığı Programı, öğrencilerine akademik araştırmalar yapma konusunda eğitim vermenin yanında onları iş hayatına da hazırlamaktadır. Öğrencilere hem kavramsal düzeyde bilgilerin verildiği hem de uygulamalı çalışmaların yapıldığı bir tür öğrenme laboratuvarı yapılandırılmıştır. Bu ortam, eleştirel ve bağımsız düşünmeyi teşvik etmektedir. Öğrencilere yanıtlanması gereken soruları nasıl soracakları ve bu sorulara yanıt verecek uygun bilgileri nasıl bulacakları öğretilmektedir (Burkhardt, MacDonald ve Rathemacher, 2002, s. 1). Yine, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Toledo Üniversitesi, çekirdek müfredatının beş yetkinlik etrafında biçimlenmesi gerektiği kararını almıştır. Bunlar, "iletişim"; "bilimsel ve nicel muhakeme ile okuryazarlık"; "kişisel, sosyal ve küresel sorumluluk"; "eleştirel ve bütünleştirici düşünme" ve "bilgi okuryazarlığı"dır. Tasarım sürecinin başlarında çalışan mühendislik öğrencilerinin çeşitli kaynaklardan bilgi toplamaları ve analiz etmeleri gerektiği söylenmiş ve araştırma süreçlerini özetleyen bir rapor sunmaları istenmiştir. Rapor ile beraber kullandıkları kaynakların bir bibliyografyasını da sunmaları talep edilmiştir. Bu raporlar, yazının netliği, anlaşılabilirliği, alıntı yapılan kaynakların çeşit-

liliği ve uygunluğunun yanı sıra alıntılarının doğru yapıp yapılmadığı açısından değerlendirilmektedir. Uygulanan bu modül ile bilgi okuryazarlığı becerileri öğretilirken aynı zamanda bu becerilerin mühendislik tasarım sürecinin bir parçası olduğunun anlaşılması da sağlanmaktadır. Modüle ilişkin geri beslemeler, programdan verim elde edildiğini ancak daha da geliştirilmesine gereksinim duyulduğunu göstermiştir. Ancak, çalışmada, kütüphanecilerin bilgi okuryazarlığı eğitimi verecek yetkinliğe sahip olmasına karşın bu tür çevrimiçi modüller vb. geliştirilmesinde öğretim tasarımcıları ile çalışmalarını gerektiği çünkü bu çalışmaların özel bir takım tasarım ve teknoloji stratejilerine ilişkin eğitimi gerektirdiği ifade edilmektedir (Napp ve Ballard, 2013).

İrlanda'da ise Briggs (2016), Galway-Mayo Institute of Technology adlı Eğitim Enstitüsünde birinci sınıf öğrencilerine, zorunlu olarak Öğrenme ve Yenilik Becerileri (Learning & Innovation Skills/LIS) modülü ile bilgi okuryazarlığı eğitimi verildiğini bildirmektedir. Öğrencilere bilgi okuryazarlığı (IL= Information Literacy) becerilerini öğrenmeleri için temel yetkinlikleri sağlamayı amaçlayan dört bağımsız kütüphane eğitimi oturumu sunulmaktadır. Briggs (2016, ss. 12-13) bu eğitimin çıktılarını değerlendirmek üzere yapılan ankete dayanarak öğrencilerin bu eğitimden önemli düzeyde yarar elde ettiğini, ancak eğitimin kuramsal boyuttan çok daha fazla pratik boyuta taşınması gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca, bu eğitimin bir sınıfla sınırlandırılmaması gerektiğini de ifade etmektedir. Bilgi okuryazarlığı eğitimi, yıl veya yeteneklere bakılmaksızın tüm öğrenciler için talep üzerine sağlanmalıdır. Aynı zamanda, kütüphaneciler, öğrencilerin yaşam boyu öğrenme için gerekli olan bilgi okuryazarlığı becerilerini geliştirmek için akademisyenlerle işbirliği yapmaya çalışmalıdır.

Yerli literatürde bilgi okuryazarlığına ilişkin birçok çalışma (Çapar ve Gürdal, 2001; Çapar ve Gürdal, 2002; Kurbanoglu ve Akkoyunlu, 2002; Önal, 2007; Yılmaz, 2012; Çakmak ve Önal, 2013; Çakmak, 2016; Baysen, Çakmak ve Baysen, 2017), konu bağlamında akademik ve uygulama alanlarında bir farkındalığın ve yoğun çabaların olduğunu göstermektedir. Söz konusu kaynaklarda üzerinde en fazla uzlaşılan noktalar, bilgi okuryazarlığının 21. yüzyıl koşullarındaki rolü ve önemi; bilgi merkezlerinin ve kütüphaneci/bilgi uzmanlarının bilgi okuryazarlığı eğitiminde yönlendirici etkisi; kütüphaneci, eğitimci, yönetici ve öğrencilerin eğitim süreçlerinde koordineli çalışmalarının yararı ve işbirliği gibi konulardır.

Çapar ve Gürdal (2001; 2002) tarafından hazırlanan ve iki bölüm halinde yayınlanan makaleler, bu çerçevede oldukça yönlendiricidir. Bu çalışmalarda Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanecilik Bölümü son sınıf öğrencilerinin okuryazarlık (işlevsel, kütüphane ve enformasyon okuryazarlığı) durumları anket ile ölçülmeye çalışılmıştır. Ayrıca okuryazarlığa etki eden öğelerle beraber öğrencilerin okuryazar bir toplum oluşumuna katkıda bulunma anlamında kendilerini ne oranda

yeterli hissettikleri de sorgulanmıştır. Dolayısıyla, öğrencilerin okudukları materyalin türü, konusu, materyali sağlama yolları, okuma amaçları, okuma sıklık ve yoğunluğu vb. durumlar değerlendirilmiştir. Kütüphane okuryazarlığına en fazla etki eden öğeler, kişisel ilgi alanları, seçtikleri meslek ve üniversitedeki öğretim elemanları; kütüphane okuryazarı olmayı en çok engelleyen öğeler ise kütüphanelerin yeterli olmaması ile ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimden gelen olumsuz etkenler biçiminde belirlenmiştir (Çapar ve Gürdal, 2002, ss. 71-72). Çalışmanın sonucu, öğrencilerin okuryazarlık konusunda farkındalığını ve gerekli bilgi ile teknik yeterliliğe sahip olduklarını göstermektedir. Ancak, öğrencilerin aldıkları üniversite eğitiminin onlarda özgüven ve meslek sevgisini geliştiremediği de anlaşılmıştır. Buna etki eden önemli bir etmenin, mesleğin düşük statüsü ve iş alanının darlığı olduğu düşünülmektedir (Çapar ve Gürdal, 2002, s. 82). Kurbanoğlu ve Akkoyunlu'nun (2002) bir çalışması ise ders programlarına dâhil edilecek bilgi okuryazarlığı dersi veya konusunun çerçevesini çizmesi; bu bağlamda öğrencilerin en çok gereksinim duyduğu bilgi ve becerilere işaret etmesi anlamında ufuk açıcudur. Yazarlara göre, yaşam boyu öğrenmenin temel taşı olarak niteledikleri bilgi okuryazarlığı becerileri, erken yaşlarda kazanılmalı ve okul programlarında yer almalıdır. Yazarlar, bir ilköğretim okulunda 6. sınıf öğrencilerine bilgi okuryazarlığı becerilerini kazandırmak amacıyla yürütülen bir uygulamanın planlama ve pilot çalışma aşamaları ile beraber elde edilen bulguları açıklamaktadırlar. Kurbanoğlu ve Akkoyunlu (2002, s. 22) tarafından verilen bilgilere göre, bilgi okuryazarlığı konusundaki yayınların ve uygulamaların incelenmesi ile 1999-2000 öğretim yılında başlatılan çalışmalarda, bilgi okuryazarlığı eğitiminin kütüphaneciler tarafından yürütülmesi konusu tartışmasız kabul edilmiştir. Uygulamanın yapıldığı okul, 4 ayrı kütüphanesi ve 9 ilişkili alandan mezun kütüphanecisi olan TED Ankara Koleji Vakfı Okullarıdır. Altıncı sınıflarla yürütülen programda, öğrencilerin eğitim alacakları konularda eğitim öncesi ve sonrası bilgi düzeylerinin ölçülmesi ve sonuçların karşılaştırılması amacı ile bir öntest ve sontest uygulaması yapılmıştır (Kurbanoğlu ve Akkoyunlu, 2002, s. 23). Çalışma sonucunda, öğrencilerin zorlandığı konuların hemen hepsinin uygulama gerektiren durumlar olduğu kanısına varılmıştır. Bunlar, örneğin, bilgisayarla taramada tarama stratejileri oluşturma, okul kütüphanesinin çevrimiçi kataloğunda karmaşık taramalar yapma, bilgi iletimi sürecinde gönderme ve alıntı yapma, kaynakça hazırlarken künye düzeni vb. leridir. Bir diğer önemli sonuç, hem öğrencileri yönlendirebilmeleri hem de kütüphanecilerle sağlıklı işbirliği kurabilmeleri için öğretmenlerin de bilgi okuryazarlığı eğitiminden geçirilmesi gerekliliğidir. Ders programları ile öğrencilerin sürekli değişen bilgi gereksimlerinin, teknoloji, eğitim ve bilgi okuryazarlığı alanlarındaki gelişmelerin kütüphaneciler tarafından sürekli izlenmesi ve gereken değişikliklerin zaman yitirmeden programa yansıtılması önerilmektedir (Kurbanoğlu ve Akkoyunlu, 2002, ss. 37-39).

Bilgi okuryazarlığı konusunun literatürde sıkça tartışıldığı 2000’li yılların başında, Saatçioğlu, Özmen ve Özer (2003) tarafından yapılmış bir çalışma da dikkate değer bilgileri sunmaktadır. Bu çalışmada verilen bilgilere göre, Dokuz Eylül Üniversitesi’nde bilgi okuryazarlığını yaygınlaştırmak amacı ile hazırlanan bir proje çerçevesinde, öncelikle kütüphane ve kütüphanecilerin konumlarının incelenmiş ve verilmesi gereken eğitim programları belirlenmiştir. İlk adım olarak bilgi okuryazarlığı kavramı ve önemi tanıtılmış, üniversitenin misyonu ve eğitim bağlamında kütüphanelerin yetki ve görevleri saptanarak ne tür stratejiler geliştirilmesi gerektiği tartışılmıştır. Bu projenin yürütüldüğü süreçlerde dile getirilen sorun, kütüphanecilerin bilgi okuryazarlık eğitimine duydukları gereksinimdir. Özellikle alana ilişkin profesyonel eğitim geçmişi olmayan kütüphane çalışanlarına daha temel düzeyde eğitim verilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Saatçioğlu, Özmen ve Özer, 2003, s. 60). Önal’a (2007, s. 336) ait önemli bir diğer çalışmada, medya okuryazarlığının bilgi merkezleri ile hizmetlerindeki rolü ve işlevleri açıklanmakta ve Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü dördüncü sınıf öğrencileri (toplam 71 öğrenci) ile Mart-Nisan 2007 tarihlerinde gerçekleştirilen araştırma bulguları değerlendirilmektedir. Çalışmanın vardığı sonuç (Önal, 2007, ss. 352-354), kütüphanecilerin medya okuryazarlığı konusunda bilinç ve farkındalığı yayma ve eğitici rol üstlenme gibi sorumlulukları olduğu biçimindedir. Bu amaçla, öncelikle kendilerini eğitmeli ve gelişmeleri yakından izlemelidirler. Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşme ve anket ise medya okuryazarlığı konusunda bilgili olduklarını göstermiştir. Bilgi merkezlerinde bulunması gereken medya ürünleri ve bilgi kanalları arasındaki farkları görebildikleri gibi bu bağlamdaki gelişmelerden de haberdardır. Ayrıca, medya okuryazarlığına ilişkin derslerde de başarı göstermektedirler. Çalışmada, kütüphanelerin aktif katkısıyla geliştirilen medya okuryazarlığı programlarının “toplumu eğitmek, geleceğe hazırlamak ve doğru bilgilendirme ortamları yaratmak üzere büyük fırsatlar” sunduğunun altı çizilmektedir.

Yılmaz’ın (2012) bir çalışması ise, 2010-2012 yılları arasında Türkiye, İngiltere, İtalya, Polonya ve Yunanistan’ın ortaklığı ile gerçekleştirilen “EMPATIC, Bilgi Becerileri Aracılığıyla Kendi Kendine Öğrenmenin Güçlendirilmesi” adlı Avrupa Birliği projesinin bulgularını ve önerilerini tanıtmak bakımından oldukça önemlidir. Çalışma kapsamında, okullar (ilk ve ortaöğretim), yükseköğretim, yetişkin eğitimi ve mesleki eğitim sektörleri için ayrı ayrı verilen en iyi örnekler, politikacılar, karar mercileri, öğretmenler, kütüphaneciler ve bu konuda çalışacak tüm paydaşlar için yol göstericidir. Çalışma, kurumsal sahipliğini Türk Kütüphaneciler Derneği’nin üstlendiği, Proje Başkanlığını Prof. Dr. Bülent Yılmaz’ın yürüttüğü söz konusu AB Projesinin sonuçlarına dayanan çıkarımları kapsamaktadır. Çalışmanın (Yılmaz, 2012, s. 580) vurguladığı belli başlı ve önemli çıkarımlardan biri, eğitim sistemleri, bilgi kültürleri ve her AB ülkesindeki bilgi okuryazarlığı gelişim deneyimlerinin farklılığı nedeni ile genelgeçer bir yaklaşımın benimsenemeyeceği gerçektir. Bu nedenle bilgi okuryazarlığı hedeflerinin genel olarak Avrupa çevresinde

aynı olması ancak bilgi okuryazarlığı gelişim stratejilerinin ulusal nitelikte olması önerilmektedir. Okullarda, bilgi okuryazarlığı konusunda farkındalık ve uygulamaları yaymada okul yönetimi ve öğretmenlerin en önemli paydaşlar olduğu belirtilmektedir. Bilgi okuryazarlığı ile ilgili konularla özellikle ilgilenen kütüphanecilerin/bilgi uzmanlarının da eğitim süreçlerine dâhil olan diğer tüm gruplarla/paydaşlarla iş birliği yapması gerektiği vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2012, ss. 580-581). Çalışmada söz konusu ilke ve uygulamaların özellikle Avrupa Birliği üye ve aday ülkelerinde yaşama geçirilmesinde hedeflenmesi gereken temel grubun karar vericiler, bürokratlar ve politikacılar olduğu en çok vurgulanan konudur. Yılmaz (2012, s. 591) “bu noktanın Türkiye için de geçerliliği olduğu ve ciddiye alınması gerektiği” görüşündedir. Çakmak ve Önal (2013) tarafından yapılan bir çalışma ile Türkiye’de onsekiz okul kütüphanesinde kütüphanecilerin bilgi okuryazarlığı konusuna ilişkin gerçekleştirdikleri etkinliklerin saptanması ve bilgi okuryazarlığı algılarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma, hem kuramsal çerçevesi hem de kuramın pratikle buluştuğu zemini yansıtmaya nedeni ile oldukça önemlidir. Çalışmada ayrıca, bilgi okuryazarlığı konusundaki etkinliklerde okul yönetimi ve okuldaki diğer öğretmenlerin desteği de sorgulanmıştır. Web tabanlı bir görüşme formu ile yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, söz konusu etkinliklerin okullara göre değiştiği, okulların farklı sürelerde bilgi okuryazarlığına ilişkin etkinliklerde buldukları, araştırmaya katılan devlet okullarında ise bu bağlamda farkındalık ve eğitim programı eksikliklerinin bulunduğu saptanmıştır. Öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerini geliştirmek üzere proje ödevleri ile desteklendikleri ve bunun yanında web tabanlı araştırmalar, kütüphane ve veri tabanlarının kullanımı gibi konularda eğitim aldıkları anlaşılmıştır. Öğrencilerin buldukları sınıfa göre aşamalı etkinlikler de düzenlenmektedir. Okul kütüphanecilerinin bilgi okuryazarlığı becerileri konusunda dersler verdikleri, okul kütüphanesi dışındaki derslerde de Türkçe ve Edebiyat öğretmenlerinin ve kütüphaneden sorumlu öğretmenlerin yükümlülüklerinin bulunduğu saptanmıştır. Çalışmanın önemli bir diğer sonucuna göre, öğretmenlerle karşılaştırıldığında okul kütüphanecilerinin konuya ilişkin farkındalığı ve desteği daha yüksek düzeydedir (Çakmak ve Önal, 2013, s. 643).

Çakmak, (2016)’ın bir çalışması ise hem akademik düzeyde hem de uygulama ortamlarında bilgi okuryazarlığına ilişkin farkındalık ve bilincin Türkiye’nin de dâhil olduğu bir uluslararası Konferans ile yansımaları vermesi açısından önemlidir. Çakmak (2016), bilgi okuryazarlığına ilişkin 10-13 Ekim 2016 tarihlerinde Çek Cumhuriyeti’nin başkenti Prag’da Çek Üniversiteleri Derneği ev sahipliğinde gerçekleştirilen Avrupa Bilgi Okuryazarlığı Konferansı’nda ele alınan konulara işaret etmektedir. Söz konusu Konferans Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ve Zagreb Üniversitesi Bilgi ve İletişim Bilimleri Bölümü ortaklığında 2013 yılından bu yana her yıl Avrupa’da bir partnerin ev sahipliğinde gerçekleştirilmektedir. Çakmak (2016) tarafından verilen bilgilere göre, Konferansta Barselona; Macaristan, Slovakya ve Polonya ile karşılaştırmalı olarak Çek Cumhuriyeti; Portekiz

ve Bulgaristan örnekleri tartışılmıştır. Halk kütüphanelerinin konu açısından önemi, tıp/sağlık okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı eğitimi vb. konular ağırlıklı ele alınan konulardır. Baysen, Çakmak ve Baysen (2017) tarafından yapılan bir diğer çalışma, eğitimcilerin bilgi okuryazarlığının yaygınlaştırılmasındaki rolü ile beraber bu süreçte okul yönetimlerinin ve kütüphanecilerin de önemli paydaşlar olduğuna işaret etmesi anlamında dikkati çekmektedir. Çalışmada, ulusal politikalar ve mevzuat çerçevesinde öğretmen yeterliliklerinde bilgi okuryazarlığı eğitimine yer verilip verilmediği ya da ne şekilde yer verildiği ve ayrıca eğitim fakültelerinin ders programları bağlamındaki durumu sorgulanmaktadır. Çalışmanın hazırlanmasında, Türkiye'de Ankara örneği ile KKTC (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) bünyesinde eğitim fakültesi bulunan devlet ve vakıf üniversitelerinin misyonları ve programlarına ilişkin birincil dokümanlardan yararlanılmıştır. Varılan sonuç ise hem Türkiye'de hem de KKTC'de öğretmen yetiştirilmesinde bilgi okuryazarlığı konusunun yeterli olarak ele alınmadığı, bu konuda farkındalığın düşük olduğu biçimindedir. Ayrıca incelenen eğitim fakültelerinde bilgi okuryazarlığı eğitim programının bulunmadığı da vurgulanmaktadır. Çalışma kapsamında (Baysen vd., 2017, ss. 58-60), öğretmen yetiştirme anlamında başvurulabilecek 2011 “Öğretmen Eğitimi İçin Bilgi Okuryazarlığı Standartları” (Information Literacy Standards for Teacher Education) vb. önemli standartlara da yer verilmiştir. Referans verilen standartların bulunduğu ortak nokta, 21. yüzyıl koşullarında öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı becerilerini kazanmasının önemi ve bilgi okuryazarlığı derslerinin ders programlarında yer almasının gerekliliğidir. Bu bağlamda başarının anahtarı ise öğretmen, kütüphaneci, yönetici, öğrenci ve aileler ile ilişkili tüm diğer kişi ve kuruluşların işbirliğidir.

Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde lisans ve lisansüstü eğitim veren üniversitelerin web sayfalarında ve ders programlarına ilişkin Bologna bilgi/ Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS-ECTS)/paketlerinde yer alan ders içerikleri incelendiğinde hemen hepsinde “Bilgi Okuryazarlığı” dersinin verildiği anlaşılmaktadır. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Bartın Üniversitesi ve Çankırı Karatekin Üniversitesi'nin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü lisans ders programlarında “Bilgi Okuryazarlığı” dersi yer almaktadır. Yalnız, Osmaniye Korkutata Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nün ders programında bu derse rastlanmamış, Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ders programında ise “Bilgi Okuryazarlığı” adı altında bir ders yerine “Medya Okuryazarlığı” dersinin verildiği anlaşılmıştır.

Gerek literatürden elde edilen bulgular gerek üniversitelerin ilgili bölümlerinin büyük çoğunluğunda bu dersin yer aldığına işaret eden bilgiler, hem akademik düzeyde hem de uygulama alanlarında/bilgi merkezlerinde bu konuda önemli bir bilinç, farkındalık ve çabanın varlığına işaret etmektedir. Kuşkusuz bu çerçevede eğitimsel, kültürel ve entellektüel yapının daha da geliştirilmesi gereksinimi, eğitim, teknik

altyapı, işbirliği, yönetim mekanizmalarının desteği vb. eksikliklerin, sorunların giderilmesi gerektiği de unutulmamalıdır.

Bilgiye eşit erişim koşullarını sağlamak bağlamında bir diğer konu ise git-tikçe önem kazanan açık erişimdir. Bilgi toplumlarında, imtiyazlı ve imtiyazlı olmayan topluluklar arasındaki uçurumu ya da bir diğer deyişle dijital uçurum sorununu gidermenin yolu bilgiye özgür ve ücretsiz erişimdir. Kişisel, özel, mesleki ya da kamusal, hangi türden olursa olsun, bilgiye evrensel düzeyde ve eşit erişimin sağlandığı ülkelerde sosyal dışlanma söz konusu olmayacağı gibi ekonomik güç de çoğalacaktır. Açık erişim, gelişimin anahtarı sayılmalıdır (Bandi ve Bandi, 2011, s. 102). Finlandiya'da ve diğer İskandinav ülkelerinde, bazı küçük özel kütüphaneler dışındaki çoğu araştırma kütüphaneleri ile tüm üniversite kütüphaneleri, açık erişim ilkesini izlemektedir. Artan ekonomik baskılara ve diğer birçok Avrupa kütüphanesinde uygulanan farklı modellere karşın bu ülkelerde temel hizmetler ücretsiz olarak verilmektedir (Ruhanen, 2001, s. 44). Dijital çağda kütüphanecinin görevlerinin kapsamı, e-koleksiyonların yaratılması ve dijital kütüphane kaynaklarının yönetimi vb. işlemlerle beraber genişlemiştir. Açık erişimin geliştirilmesiyle birlikte, kütüphaneciler dijital yayınların açık erişim havuzlarında depolanması sürecine dâhil olmuşlardır. Dahası, kütüphaneciler açık erişim politikaları oluşturmak ve kurumsal arşiv hizmetleri geliştirmek için gerekli bilgi ve becerilerini de geliştirmek durumundadır (Wałek, 2018, s. 2).

Açık erişim konusu Türkiye'de ilk kez 2000'lerin başında gündeme taşınmıştır. Bu çalışmalarda, öncelikle bilimsel dergilere erişim üzerine odaklanılmış, telif hakları, lisanslama şartları, yayıncı politikaları gibi konular tartışılmıştır. İlk adım olarak, açık erişim felsefesini, politikalarını ve araçlarını tanıtan bireysel ve kurumsal farkındalık faaliyetleri yürütülmüştür. Daha sonra 2010'lu yıllarda Avrupa Birliği (AB) projelerine dâhil olunması söz konusudur. AB projelerini takip eden kamu projeleri ile Türkiye'de üretilen bilimsel bilginin dünya ülkeleri ile paylaşılabilir duruma gelmesine yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır. Açık erişim konusunda henüz arzu edilen düzeye gelinememiş olsa da ulusal ve uluslararası işbirliği artırılarak ve Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK) destek alınarak önemli ilerlemeler kaydedildiği düşünülmektedir (Bulut vd., 2020, ss. 2-3). Türkiye'de açık erişim konusuna ilişkin Dilek-Kayaoğlu (2006, s. 44) tarafından verilen bilgilere göre ise bilim politikası oluşturulması ve uygulamaya geçirilmesi, bu anlamda siyasi iradenin desteği, bilimci yetiştirmek ile araştırma-geliştirme için yeterli mali desteğin sağlanması vb. konularda sorunlar bulunmaktadır. Dilek-Kayaoğlu (2006, s. 49) yerli literatüre erişime izin veren mekanizmalarda çok başlılığın yaşandığına işaret etmektedir. Bu çok başlılık sorunu, sınırlı olan kaynakların etkin ve verimli kullanımını engellemektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’de açık erişim kavramı, 2000’li yıllarda önem kazanmaya başlamış, üniversite çevrelerinde tartışılan bir konu olmuştur. Akademik düzeyde gerçekleştirilen ve bu konuyu sıkça ele alan çok çeşitli toplantı ve konferanslar bunun önemli bir kanıtıdır. 9-11 Aralık 2005 tarihlerinde Bahçeşehir Üniversitesi tarafından düzenlenen “X. İnternet Konferansı”; 2006 yılında Pamukkale Üniversitesi tarafından düzenlenen “Bilgi Teknolojileri Kongresi IV, Akademik Bilişim 2006”; İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (İYTE), TÜBİTAK, Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS) ve Hacettepe Üniversitesi işbirliği ile 27 Ekim 2016 tarihinde TÜBİTAK’ın ev sahipliğinde Ankara’da gerçekleştirilen “5. Ulusal Açık Erişim Konferansı” vb. bunlardan bir kaçıdır. Bu toplantılar önemli tartışmalara ve kararlara zemin sunmuştur. Örneğin, Bahçeşehir Üniversitesi’nde düzenlenen “X. İnternet Konferansı”nda Türkiye’de bu bağlamda uygulamaların bir birlik içinde yürütülmesi amacı ile Açık Erişim Ulusal Politika oluşturulması kararı alınmıştır. Pamukkale Üniversitesi’nde düzenlenen “Bilgi Teknolojileri Kongresi IV, Akademik Bilişim 2006” toplantısında, Berlin Bildirgesi benimsenmiş ve toplantı sonunda “Açık Erişim Bildirgesi” oluşturulmuştur. Ayrıca AB’06 Düzenleme Kurulu Başkanlığı tarafından kamuoyu da bilgilendirilmiştir. Bu konuda ulusal çapta bir farkındalığın oluşturulması için ULAKBİM (Ulusal Akademik Bilgi Ağı ve Bilgi Merkezi), ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu), TKD (Türk Kütüphaneciler Derneği) ve ÜNAK’ın (Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği) katıldığı “Açık Erişim Danışma Kurulu” adıyla bir kurul oluşturulmuştur (Karasözen, Zan ve Atılgan, 2010, s. 237). Bu gelişmelerin tümü akademik düzeyde araştırmaları tetiklediği gibi bilgi merkezlerindeki uygulamaların da önünü açmıştır.

Türkiye’de özellikle 2014 yılından sonra açık erişim konusunda önemli adımlar atıldığı bilinmektedir. 20-21 Ekim 2014 tarihlerinde, Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS);, Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler (AEKA) Grubu; Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Kurumsal Arşivler ve Açık Erişim (KAAE) Grubu ve Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü işbirliği ile YÖK’ün ev sahipliğinde Ankara’da gerçekleştirilen 3.Ulusal Açık Erişim Çalıştayı, açık erişimin ulusal düzeyde uygulanmasına ilişkin önemli bir çalışmadır (Tonta ve Gürdal, 2014, ss. 645-648). Çalıştayın amacı, “kamu kaynaklarıyla desteklenen bilimsel yayın ve verilere herkesin ücretsiz olarak erişebilmesi konusunda farkındalık yaratmak, bu yaygın ve verilerin kurumsal arşivler aracılığıyla erişime açılmasını sağlamak ve bunun için gereken açık erişim politika, strateji, mevzuat ve alt yapısını ve hizmetlerini” tartışmaktır. Çalışmada, Avrupa Komisyonu’nun 2014-2020 yıllarını kapsayan çerçeve programında (Ufuk 2020) Avrupa Birliği (AB) fonlarıyla desteklenecek araştırmalar için açık erişimi zorunlu kıldığı vurgulanmaktadır. Vurgulanan diğer bir önemli gelişme ise YÖK’ün Ocak 2014’te başlattığı Yükseköğretim Akademik Arşiv Projesidir (YAAP). YAAP projesi ile üniversitelerde üretilen tüm bilimsel çıktılar kurumsal arşivlerde depolanarak düzenlenmesi, erişime açılması ve bu arşiv içeriklerinin YÖK tarafından harmanlanarak merkezi olarak da

erişilebilir duruma getirilmesi hedeflenmiştir. YÖK tarafından üniversitelere açık erişim politikalarını oluşturmaları için örnek politikalar da gönderilmiştir (“MedO-ANet Açık Erişim Politikaları Uygulama İlkeleri”³ ve “Örnek Üniversitesi Açık Erişim Politikası”⁴). Daha sonra aradan geçen 10 aylık sürede Türkiye’de 124 kurum arşivinin kurulumu tamamlanmış, kurumlardan 69’u arşivlere veri girişi yapmaya başlamıştır. Anılan dönemde, Uluslararası Açık Erişim Arşivleri Rehberinde (OpenDOAR) Türkiye’den kayıtlı arşiv sayısı 45’e çıkmıştır (Tonta ve Gürdal, 2014, ss. 645-648). Bir diğer çalışmada, Al ve Tonta (2014), Avrupa Birliği Araştırmaları Açık Erişim Politikası Uyum Stratejileri Projesi’ni (PASTEUR4OA) tanıtmakta ve Türkiye’de açık erişim konusuna ilişkin akademik düzeyde oldukça yoğun çalışmalar yapıyor olsa da kamu kaynaklarıyla gerçekleştirilen araştırmalardan üretilen yayınlara açık erişim konusunun, politika yapıcı pozisyonda yer alan yetkililerin gündeminde olmadığından yakınmaktadır. Açık erişim ile ilgili çalışmalarda genellikle kütüphanecilik arka plan bilgisine sahip kişiler etkin rol oynamaktadır. Oysa konunun daha geniş katılımlı (fon sağlayıcılar, yavıncılar, akademisyenler, kullanıcılar) olarak ele alınması yarar sağlayacaktır. Açık erişim konusunda önemli gelişmelerden biri, Tonta (2014) tarafından da dile getirilen ve Türkiye’nin dâhil olduğu, “Akdeniz Ülkeleri Açık Erişim Ağı” (www.medoanet.eu) projesidir. Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen bu proje kapsamındaki açık erişim politikaları uygulama ilkeleri, kısa ve hedefe yönelik önerilerden oluşmaktadır. Projenin amacı, projeye katılan altı Akdeniz ülkesinde (Fransa, İspanya, İtalya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan) uyumlu bir yaklaşımla politika geliştirme çalışmalarını koordine etmektir. İlkelerin hedef kitleleri, özellikle politika geliştiriciler ve bu politikaların paydaşları ile araştırma yapan kurumlar ve fon sağlayıcılarıdır. Proje kapsamında en iyi uygulamalar ve son politika gelişmeleri temel alınmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle Avrupa Komisyonu’nun bilimsel bilgiye erişim, bu bilgilerin korunması ve dağıtımını konulu öneri ve bildirim (2012) ile ve Ufuk 2020 (Horizon 2020) planları dikkate alınmaktadır. İlkelerde, UNESCO, Avrupa Araştırma Üniversiteleri Birliği, Avrupa Üniversite Derneği, Bilim Avrupa gibi örgütler tarafından son zamanlarda hazırlanan konuya ilişkin belgeler, politika bildirimleri, öneriler ve esasların yanı sıra altı ülkede uygulanan anketler de dikkate alınmaktadır.

Öte yandan, günümüz koşulları çerçevesinde gelişen bilgi teknolojisindeki hızlı değişim, bilgiye erişim ve bilginin kullanımına ilişkin yasal düzenlemeleri her zamankinden daha fazla sorunlu bir boyuta taşımıştır. Bunun nedeni, büyük ölçüde, teknolojinin hızı ve öngörülemez olması nedeniyle yasal mekanizmalar tarafından tüm durumların önceden düşünülmemiş olmasıdır. Bu nedenle, bilgi teknolojisinin evrimi sıklıkla bilgi üreticileri ve hak sahiplerinin yasal haklarını tehlikeye atan bir faktör olarak dikkate alınmakta, dolayısıyla ilk ve sonraki hak sahipleri için daha katı fikri mülkiyet (IP=intellectual property) hukuku ve yasal korumanın bir gerekçesi olarak değerlendirilmektedir. İnternet tabanlı kaynakların mevcudiyeti, kullanımını ve dağıtımınıyla ilgili yasayı daha katı hale getirmeye yönelik çalışmalar ise çoğu

durumda dijital kütüphanelerin ve arşivlerin gelişimi için bir tehdite dönüşebilmektedir. Bununla beraber, neredeyse her saniye üretilen ve yayınlanan bilgi bolluğu göz önüne alındığında, bu kaynakların dijital kütüphaneler tarafından elde edilmesi ve arşivlenmesinin dışında hem üreticisi hem de kullanıcılarının haklarının korunması önemli bir sorumluluktur. Fikri mülkiyet haklarına ilişkin yasal düzenleme ve kısıtlamalar konusunda kütüphanecilerin ve aynı zamanda kullanıcıların eğitilmiş, bilgi sahibi olması ve güncellemeleri izlemesi çok önemlidir (Tella ve Kwanya, 2018, 18-22). Özellikle dijital ortamda bilgi ve bilgi üreticilerinin, bilgi ekonomisinde önemli bir itici güç olarak kabul edilen fikri mülkiyet haklarına ilişkin farkındalık geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir çünkü dijital ortamda hak ihlallerinin kanıtlanması kolay değildir. Fikri mülkiyet ve telif hakları gibi konularda, sadece kütüphaneciler değil kullanıcıların da farkındalığının geliştirilmesi, mevzuatın çiğnenmemesi ve etik olmayan, usulsüz kullanımların önüne geçilmesi için şarttır. Kütüphanelerin, kütüphanecilerin ve kütüphane derneklerinin kurumsal rolü, mevzuata ilişkin bu tür dengelere çok dikkat etmeyi ve bilgi üreticilerinin yanı sıra kullanıcı haklarını da korumayı gerektirmektedir. Kütüphane koleksiyonlarındaki telif hakkı alınmış eserlerin büyük çoğunluğu lisans anlaşmaları yoluyla satın alınmakta veya sağlanmaktadır. Genellikle kütüphaneler telif hakkıyla korunan eserler için daha fazla ödeme yaparlar. Bu nedenle, korsanlıkla mücadele mevzuatını korumak için kütüphanede açık veya kapalı erişime sunulmuş herhangi bir materyalden yararlanma sürecinde, kütüphane personelinin ve kullanıcılarının, telif hakkı, sınırlamaları ve faydaları hakkında bilinçli davranmaları şarttır (Mir, 2016, ss. 639, 643).

Bu çağda, dijital teknoloji konusuna hâkimiyet ayrıca çok fazla önem kazanmıştır. Kutluca ve Yalman (2016) tarafından geleneksel kütüphane yerine e-kütüphane kullanımı konusunda öğretim elemanlarının görüşlerinin değerlendirildiği bir çalışmada, geleneksel kütüphanelerin yavaş ve sorunlu olduğu, gerekli alt yapıların oluşturulması ile beraber e-kütüphane yapılanmasının çok daha avantajlı olacağı görüşleri ortaya çıkmıştır. Dijital sistemler kanalı ile istenilen kaynaklara daha rahat ve daha hızlı erişim sağlanması tercih nedeni olmuştur. Bununla beraber, aynı çalışmada (Kutluca ve Yalman, 2016, s. 362) dijital kütüphane kullanıcılarının teknoloji konusunda yeterli bilgiye sahip olmamalarının bu sistemlerin kullanımını güçleştirdiği de ifade edilmiştir.

Dijital kütüphanelerin tanıtımlarını nasıl sağladıkları ve kullanıcıların gereksinimlerine ne ölçüde yanıt verdikleri de önemlidir. Sosyal medya kullanımı, çok fazla yaygın olması bağlamında, kütüphanelerin dikkate alması gereken bir konudur. Kakırman-Yıldız (2012) tarafından yapılan bir çalışmada Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (MÜBBY) öğrencilerinin (230 öğrenci) sosyal paylaşım sitelerini nasıl kullandıkları sorgulanmış, öğrencilerin bilgi edinme yaklaşımları ve mahremiyet konusuna bakış açıları incelenmiştir. Dijital yerli olarak nitelenen öğrencilerin bilgi edinme ve bilgi paylaşımı konusunda sosyal platformları çok

yoğun kullandıkları ortaya çıkmıştır. Kakırman-Yıldız (2012, s. 540) tarafından verilen bilgilere göre, öğrenciler, bilgi gereksinimlerini karşılamak üzere sosyal medyaya çok yüksek oranda başvurmaktadır. Kütüphaneyi (fiziksel ve dijital) kullananların oranı %54'dür. Öğrencilerin % 46'sı Google ya da Facebook gibi siteler üzerinden araştırma yapmaktadır. Bu sonuçlar, sosyal medya kanallarına yönelen yoğun ilgi nedeniyle kütüphanelerin bu kanalları hem tanıtım için hem de dijital hizmet ortamları olarak kullanmalarının avantajlı olacağını düşündürmektedir.

Nitekim Canty (2012) tarafından genel olarak dünyada kütüphanelerin sosyal medyayı nasıl kullandığının araştırıldığı bir çalışmada, kullanılan platformların farklılıklar gösterse de coğrafi konum ya da kullanılan dile bakılmaksızın güncel kullanımlarımızda aşına olduğumuz ortamlar olduğu saptanmıştır. Çalışma, 2012 yılında Facebook, Twitter, YouTube ve Bloglar'daki kütüphane hesaplarından derlenen sosyal medya verilerine dayanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, kütüphanelerin sosyal medya kullanım amaçları ve içerikleri birbirine benzemektedir ancak kimi kütüphaneler neredeyse tüm platformları kullanırken kimileri ancak bir kaçını kullanmaktadır. Çalışmanın verdiği en önemli mesaj, web siteleri için seçilen nitelikli görsellerin insanlarla etkileşimde başarı sağladığını göstermesidir. Bu veri, aynı zamanda, görsel okumanın yaygınlığına da işaret etmektedir. Ancak kütüphanelerin sıklıkla kullandığı ortamlardan, örneğin Twitter takipçilerinin sayısı ya da Facebook beğeni ve yorumları gibi kolay ölçülebilir veriler elde edilebilse de, kullanıcı memnuniyetini ölçmek çok daha sorunlu görünmektedir. Ek olarak, kullanıcıların gözünde kütüphanenin itibarının artmasını sağlayacak iyi bir sosyal medya yönetim politikası, personel için ciddi bir zaman yönetimini de gerektirmektedir.

2008 yılında, ABD'de Kütüphane Araştırma Servisi (Library Research Service) tarafından 584 halk kütüphanesinin web sitelerinde çeşitli web teknolojilerinin kullanımına ilişkin yapılan ve 2010, 2012 ve 2014 yıllarında tekrarlanan bir çalışmada, halk kütüphanelerinin teknoloji eğilimleri saptanmıştır. Kullanıcılar için duyarlı tasarım (responsive design) ve çevrimiçi hesap erişimi sağlama gibi bazı özellikler 2012-2014 yılları arasında küçüklük ya da büyüklüğüne bakılmaksızın çoğu kütüphanede önemli oranda artış gösterirken, sohbet ve metin referansı gibi diğer özellikler ise görece sabit kalmıştır. Aynı yıllar arasında "bunu paylaş (share this)" ve "bunu ekle (add this)" gibi paylaşım izin veren, etkileşimli sekmeler ile blog, e-posta ve referans hizmetlerinin hepsi büyük kütüphanelerde artarken, daha küçük kütüphanelerde karışık tercihlerle kullanılmaya başlanmıştır. Aynı çalışmada sosyal medyaya ilişkin eğilim ölçüldüğünde, Twitter, Facebook ve Foursquare kullanımının öncelikli olduğu ortaya çıkmaktadır. 2012-2014 yılları arasında Twitter her boyuttaki kütüphanede artarak, % 18'den % 31'e sıçramıştır. Facebook kullanımı 10.000'den az kişiye hizmet veren kütüphanelerde % 54'ten % 65'e yükselmiş ancak diğer kütüphanelerde sabit kalmıştır. Foursquare kullanımı ise her boyuttaki kütüphanede artmış; özellikle 100.000 ile 499.000 kişi arasında kitlelere hizmet veren kütüphanelerde % 21'den % 42'ye sıçramıştır. Sonuç olarak, sosyal medya kullanımı

tüm kütüphanelerde önemli ölçüde artmış, özellikle büyük kütüphanelerde 2012'de 3,61 ağdan 2014'te 4,72 ağa yayılarak artış göstermiştir (Wanucha ve Hofschire, 2016).

Islam ve Habiba (2015) tarafından yapılan bir diğer çalışmada Bangladeş'teki kütüphanelerde sosyal medya kullanım amaçları ve karşılaşılan sorunlar irdelenmektedir. Çalışmada (örneklem 17 devlet üniversitesi, 24 özel üniversite ve 5 özel kütüphanedir) kütüphanelerin çoğunun, öncelikle kütüphane ürün ve hizmetlerini pazarlamak, kütüphane imajının daha çağdaş olması ve dünya çapında e-itibar kazanmak amacı ile sosyal medyayı kullandığı anlaşılmıştır. Diğer amaçları, yararlı bağlantılar ile kütüphane haber ve etkinliklerini paylaşma, ilgili kaynakları etiketleme (tagging), tartışma grupları ve işbirliği oluşturma, video konferans, reklam ve araştırma yapmaktır. Kütüphanecilerin çoğu sosyal medyanın önemi ve işlevselliğine inanmaktadır. Elektrik arızaları, güvenlik ve mahremiyet, gelişmiş BT becerileri eksikliği ve internetin yavaşlığı gibi sorunlar sık karşılaşılan sorunlardır. Çalışmada, Bangladeş'teki bazı kütüphanelerin sosyal medya araçlarını kullanmasa da, sosyal medyaya yönelik olumlu yaklaşımları olduğu ortaya çıkmıştır. Bangladeş gibi gelişmekte olan ülkelerde kütüphane kaynaklarının ve hizmetlerinin pazarlanması için sosyal medyanın kullanımı ve bu bağlamda personelin eğitilmesi önerilmektedir (Islam ve Habiba (2015, ss. 301-303).

Khan ve Bhatti (2012, ss. 1, 10) tarafından Pakistan'da yapılan benzer amaçlı bir çalışma, kütüphanecilerin ve akademisyenlerin kütüphanelerin sosyal medya kullanımına oldukça olumlu yaklaştığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Sosyal medya kullanımı, çevrimiçi kullanıcıların dikkatini çekmesi ve uzaktan öğrenmeye destek olması anlamında önemlidir. Çeşitli kütüphane hizmetlerinin pazarlanması için de Facebook, Wikis, LinkedIn, Blogging, YouTube ve çevrimiçi grupların kullanılması önerilmiştir. En yoğun karşılaşılan sorunların, yetersiz eğitim olanakları, bilgi eksikliği, mahremiyet ve kimlik hırsızlığı, düşük internet hızı ve elektrik kesintisi olduğu belirtilmektedir. Sosyal medya sayfalarının daha da geliştirilmesi, sık güncellenmesi, haber ve hizmet duyurularının/uyarılarının yapılması önerilmektedir. Pakistan kütüphanelerinde sosyal medya kullanım eğiliminin artması için kütüphanecilerin, kütüphane kaynakları ve hizmetlerinin pazarlanmasında sosyal medya kullanımını konusunda eğitilmesi de altı çizilen bir öneridir.

Nijerya'da yapılan bir çalışmada (Adewojo ve Mayowa-Adebara, 2016, s. 48) üniversite kütüphanelerinde sosyal medya kullanımının, hem kütüphane personelinin alanına ilişkin yeniliklerden haberdar olması hem de kullanıcılarının değişen gereksinimlerini karşılayacak hizmetler sunması bakımından çok önemli olduğu belirtilmektedir. Çalışmanın bulgularına göre, Yaba College of Technology'deki kütüphane personelinin, kullanıcılara kütüphane ve bilgi hizmetleri sağlamak ve onlarla iletişim kurmak için başlıca Facebook, WhatsApp ve Twitter'dan yararlandığı anlaşılmıştır. Bu durum, kütüphane personelinin diğer sosyal medya araçlarını tam

olarak kullanmadığı ve bu nedenle kütüphane personeli için proaktif farkındalık ve eğitime gereksinim duyulduğu biçiminde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, zayıf internet erişimi ve düzensiz güç kaynağı gibi altyapı sorunları, sosyal medya araçlarının eksikliği ve yönetim desteğinin eksikliği gibi zorluklar, sosyal medya kullanımından maksimum fayda sağlamak için eleştirel bir şekilde ele alınması gereken konulardır (Adewojo ve Mayowa-Adebara, 2016, s. 48).

Gelişmekte olan ülkelerden Bangladeş, Pakistan ve Nijerya örneğinde görüldüğü gibi kütüphaneler sosyal medya kullanımının önemini bilincindedir. Ancak uygulamalarda genellikle internet alt yapısı sıkıntıları ve gerek kütüphaneciler gerekse kullanıcıların bilgi ve teknoloji okuryazarlığı eksikliği dile getirilmektedir. Tüm bu ve benzeri sorunlar devlet desteğiyle, kütüphaneler, eğitim kurumları ve diğer ilişkili kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve dayanışma ile çözümlenmesi gereken sorunlardır.

Gelişmiş ya da gelişmekte olan kütüphanelerin sosyal medya kullanımına ilişkin genel olarak yaşadığı sorunlar, öğrenilmesi gereken çok fazla sosyal medya aracının varlığı; zaman yönetimi; mahremiyet ve olası kimlik hırsızlığıdır. Bunun dışında, nasıl kullanılacağı konusunda bilgi eksikliği ve kütüphane personeli için yetersiz eğitim olanakları; devlet desteğinin eksikliği; personel ve bütçe yetersizliği; kütüphanecilerin sosyal medyayı öğrenmeye ve kullanmaya ilgisinin düşük olması; farkındalık eksikliği ve teknolojik fobi gibi sorunların varlığı da ifade edilmektedir. Sıklıkla dile getirilen diğer bir sorun ise elektrik kesintisi ve internetin yavaş hızı gibi altyapıya ilişkin konulardır. Ayrıca, sosyal medyanın kullanımı, kütüphaneler ve topluluklar arasında daha açık bir iletişim ortamı yarattığından kullanıcılar aldıkları hizmetlere daha eleştirel bakmaktadır; kütüphanenin çevrimdışı hizmetlere göre daha hızlı yanıt vermesi beklenmektedir. Haber ve bilgilerin güncellenmesi de daha düzenli aralıklarla, sıklıkla yapılmalıdır (Sumadevi ve Kumbar, 2019, s. 234; Anwar ve Zhiwei, 2020, s. 113; Kamarudin, Halamy ve Mohsin, 2020, s. 7).

Buraya kadar anılan tüm sorunlara karşın, dijital kütüphanelerin sunduğu olanaklar dikkate alındığında, bu ve benzeri sorunların çözüm yollarını bulmak bu bağlamda uzun vade için önemli bir yatırım olacaktır. Ayrıca, kütüphanelerde dijital teknolojilerin yanında sosyal medya kullanımının pek çok avantajı olduğu da anlaşılmaktadır. Kütüphane hizmetlerinin tanıtımı ve pazarlanmasında geleneksel yollardan daha fazla seçenek sunması ve potansiyel kullanıcıları kendine çekmesi önemli özellikleri arasındadır. Bunun dışında, kullanıcıların bilgi oluşturması ve paylaşımına zemin sunması; sosyalleşmesine, diğer kullanıcılarla yaklaşmasına yardımcı olması; sohbet özelliği; işbirliği ağı; kütüphane kaynaklarını bulma ve uzaktan öğrenmeyi teşvik etmeye yardımcı olması, bu avantajlar arasındadır (Sumadevi ve Kumbar, 2019, s. 234). Sosyal ağ siteleri, kütüphaneciler ve kullanıcıları arasında işbirliğini kolaylaştırarak etkili iletişimi teşvik etmektedir. Ayrıca kütüphaneleri, kütüphane katalogları dışında kalan arama motorları vb. platformlardaki bilgi

akışı ile buluşturması oldukça önemlidir. Sosyal medya ağları, kütüphane kaynaklarını kullanıcıların kullanımına sunma kapasitesine sahiptir. Bir kütüphanenin web sayfasına eklenen sosyal ağ siteleri, uzaktan ve sürekli eğitimi teşvik ederek öğrenciler için daha fazla tercih edilir hale gelecektir (Tella ve Akinboro, 2015, s. 289).

Sonuç ve Öneriler

Sanayi sonrası toplumların yapılanmasında etkili olan faktörler pek çok paradigma ve anlayışa konu olmuştur. Ekonomik, politik, sosyolojik, felsefi, sanatsal, eğitsel, kültürel ve ruhsal, hangi perspektiften bakılırsa bakılsın, söz konusu faktörler arasında en fazla üzerinde durulanlar, küreselleşme ve hızla gelişerek çeşitlenen teknolojidir. Dünyayı küçülterek coğrafi sınırları silikleştiren küreselleşme ile internet ve iletişim teknolojilerinin yakınsayıcı etkisi, ağların ortaya çıkardığı olanaklar ve ilişkiler, ekonomik sistemleri, kültürel yapıları, eğitimi, ilgi alanları ve tercihleri, kısacası hemen her şeyi dönüştürürken, bilgi olgusu ve kavramı da bambaşka bir boyut kazanmıştır. Sanayi toplumlarında öne çıkan pek çok öge ya önemini yitirmiş ya da başka nitelikler kazanmıştır. İnternet ağları, merkezi yapıları daha merkezlessiz hale getirmiş, ekonomik, ticari, sosyal ilişkiler ve aile yaşamında dahi merkezi yapılar çözülmeye başlamıştır. Sanayi sonrası toplumlarda, çekirdek aile artık tek tip aile değildir; yeni aile tipleri ve ilişki türleri gelişmeye başlamıştır. Toplum yapıları ve kültürlerinin, homojen dokuları aşınmaya başlamış ve heterojenleşme gittikçe yayılmıştır. İnternet ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı en önemli etkilerden biri de zaman ile mekânın eski anlamını yitirmesidir. Küreselleşme ve teknolojinin hızı, zaman ve mekânın sanayi ve sanayi öncesi toplumlardaki konumunu ortadan kaldırmıştır. Üretim sektörlerinde beden ve kas gücünün yeri eski önemini kaybetmiş; bilgi ve entelektüel sermayenin güç olduğu hizmet alanları gelişmeye başlamıştır. Kısacası beden gücü ile karakterize edilen Taylorist verimlilik yerini zihinsel güce ve entelektüel verimliliğe; yenilikçilik, yaratıcılık, girişimcilik, esneklik vb. değerlere bırakmıştır. Tüm bu anılan güç ve değerlerin kazanımı ise bilgiye ve bilginin içselleştirilerek etkin kullanımına bağlıdır.

Toplumsal değer ve normlar da dâhil hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmadığı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemli düzeyde biçimlendirdiği, bilgi toplumu ya da dijital toplum gibi ifadelerle anılan yeni toplum düzeni içerisinde kütüphaneler de geleneksel yapılarından sıyrılmıştır. Günümüzde çoğu kütüphane, artık, türü ne olursa olsun, yalnız basılı materyallerin hizmete sunulduğu ve yalnız kitap ödünç verilen mekânlar değildir. En az gelişmiş olanın dahi en azından koleksiyonlarının bir kısmını sanal ortamlara taşıdığı, dijitalleşme sürecine girdiği görülmektedir.

Bu çalışmada, bilgi toplumlarında, yukarıda anılan gelişmelerden kütüphanelerin ve kütüphanecilerin nasıl, ne şekilde etkilendiği, politika ve hizmetlerinin nasıl bir dönüşüme uğradığı ve ne gibi sorunlarla karşılaştığı sorgulanmıştır. Literatür değerlendirmesi sonucunda elde edilen bulgular, sanayi sonrası süreçlerin yepyeni kütüphaneleri yarattığına işaret etmektedir. Günlük yaşamdan meslek ve bilim

alanlarına dek tüm toplumsal katmanlarda sanal ortamlara taşınan yapılanma ve ilişkiler, 21. Yüzyılın insanının bilgi davranışları da dâhil tüm davranış ve tercihlerini etkilemiş; internete bağlanılabilen her ortamdan bilgi gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik eğilim genel eğilim halini almıştır. Bu dönüşüm yalnız internet çağının nesilleri olan dijital yerlileri değil internetle daha sonra tanışan dijital göçmenleri de etkileyen bir dönüşümdür; artık tüm birey ve grupların dijital alışkanlıkları olduğunun söylenmesi iddialı bir söylem sayılmamalıdır. Çağdaş işletme anlayışında müşteri odaklı anlayışın gittikçe gelişmesi dikkate alındığında, kütüphaneler de hizmet amaçlı birer işletme olduğundan, kullanıcının talep ve tercihlerine koşut biçimde yapılanmaları kaçınılmazdır.

Kütüphaneler ve kütüphanecilerin, bilgi kaynakları ile kullanıcı arasındaki köprüyü oluşturan konumu, hangi dönemde olursa olsun değişmemekle beraber, değişen durum, söz konusu konumun çok daha profesyonel, karmaşık ve aktif bir hale gelmesidir; bir kütüphaneci, örneğin, artık sadece kullanıcıya bilgi ya da bilgi kaynağını sunmakla görevini tamamlamamaktadır. Kullanıcı ile beraber araştırma sürecine dâhil olmakta, bir arkadaş, bir ortak, eğitimci ve rehber rolünü de üstlenebilmektedir. Multimedya araçları ile zenginleşen kaynaklar, kütüphane web sayfaları, çevrimiçi kataloglar, çevrimiçi veri tabanları ve dijital medya gibi tüm platformlar ve tüm yeni teknolojiler, kütüphanecilerin onları profesyonel biçimde kullanmasını sağlayacak bilgi ve becerilerle donanmasını gerektirmektedir. Bilgi, teknoloji ve medya okuryazarlığı becerileri, dijital kütüphaneciliğin en önemli ön koşullarıdır. Öte yandan, bilginin üretim ve paylaşımını kolaylaştıran teknolojilerin sunduğu olanaklara karşın en önemli yan etkisi bilgi patlamasının yol açtığı bilgi kirliliğidir. Kütüphane kullanıcılarının da bilgi kirliliğinden kaçınma, bilinçli ve etkin bilgi arama, bilgiyi kullanma, yeni bilgiler üretme ve paylaşımı için bilgi, teknoloji ve medya okuryazarı olması gerekmektedir. Dolayısıyla, dijital kütüphanelerin önemli bir sorumluluğu da kullanıcılarına anılan bağlamlarda eğitim vermesidir.

Dijital ya da dijitalleşme sürecinde olan kütüphaneler, bütçe, insan kaynakları, donanım ve ekipman, hükümet ve diğer kurum ile kuruluşların desteği, eğitim gereksinimi, mevzuat kısıtlamaları, dijital uçurum ve benzeri pek çok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Dijital kütüphanelerin varlıklarını koruması, gelişimi ve sürdürülebilirlikleri, statükocu bir anlayış yerine, sürekli yeniliklere, iletişim ve işbirliğine açık, esnek anlayışı tercih etmelerine bağlıdır. Etkin bir hizmet sunmak ve bilgi okuryazarlığı vb. sorunları çözmek için kütüphanecilerin diğer kütüphaneciler, mesleki dernekler, okullar ve üniversiteler ile işbirliği içerisinde olmaları çok önemlidir. Bilgiye evrensel düzeyde ve eşit erişimi sağlayacak olanakların geliştirildiği ülkelerde sosyal dışlanma ve eğitim sorunları önemli oranda çözüleceği gibi ekonomik güç de artacaktır. Bu nedenle gelişmiş kütüphaneler ülkelerin kalkınmasında emniyet sübapları sayılmalıdır. Fikri mülkiyet hakları gibi mevzuat gerekleri ve etik ilkelerin dikkate alındığı açık erişim politikaları, gelişmenin önünü açacaktır.

Dijital sistemler, rahat ve hızlı erişimi sağlayıp zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldırdığından, dijital kütüphaneler önemli olanaklar sunmaktadır. Ancak hem kütüphanecilerin hem de kullanıcıların, yaşam boyu öğrenimi için önemli bir koşul olan bilgi okuryazarlığı eğitimi dikkate alınmalı, eğitim programları düzenlenmelidir. Öte yandan, dijital bir kütüphanenin kaynak ve hizmetleri ne kadar gelişmiş olursa olsun, iyi bir tanıtım politikası yoksa görünürlüğü yeterli düzeyde sağlanamaz. Dijital nesiller başta gelmek üzere çoğunluğun sıklıkla kullandığı sosyal medya kütüphane hizmetlerinin bir parçası olabileceği gibi tanıtımının da sağlanması açısından önemli bir tercih nedenidir. Dünyada artık pek çok kütüphane, amaç ve özellikleri doğrultusunda uygun sosyal medya platformlarını kullanmakta; kullanıcıları ile daha yakın bir etkileşim ortamı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çok fazla sosyal medya ortamının varlığı nedeni ile kurumun gereksinimleri doğrultusunda öncelikler ve seçim ölçütleri belirlenebilir. Kütüphanelerin çoğunda, gelişmiş ülkelerdekiler de dâhil, personel, bütçe, teknolojik alt yapı, zaman yetersizliği gibi sorunlar yaşandığından, kütüphaneler en azından uygun buldukları bir sosyal medya aracını kullanarak ortamın sunduğu avantajlardan asgari düzeye de olsa yararlanabilirler.

Buraya kadar anılan tüm sorunlar, kütüphanelerin bağımsız olarak çözebilecekleri sorunlar değildir. Kütüphanelerin, bağlı oldukları kurumların, hükümetlerin, eğitimcilerin, gönüllü kuruluşların, medyanın ve üniversitenin ilişkili bölümlerinin desteğini almaları, meslek elemanları ile koordineli çalışmaları çözümü kolaylaştıracak önemli adımlardır. En önemlisi de, kısa vadede öncelikli sayılmayan yatırımların uzun vadede sağlayacağı ekonomik kazançlar ve söz konusu yatırımların yalnız dijital kütüphanelere değil toplumsal gelişmeye de katacağı değerlere ilişkin bilinç ve farkındalığı yaymaktır.

Kaynakça

Adewojo, A. A. ve Mayowa-Adebara, O. (2016). Social media usage by library staff in academic libraries: The case of Yaba College of Technology, Lagos State, Nigeria. *Information and Knowledge Management*, 6(1), 43-49.

Al, U. ve Tonta, Y. (2014). Açık erişim politikalarının geliştirilmesi ve PASTEUR4OA Projesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(3), 433-436.

Anameriç, H. ve Rukancı, F. (2004). Bilgi toplumu ve toplumun bilgilenmesinde kütüphanelerin rolü. *Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* içinde 21-24 Ekim 2004 (ss. 330-338). Ankara: Ankara Üniversitesi D.T.C.F.

Anwar, M. ve Zhiwei, T. (2020). Social media and libraries: The perfect combination of the next generation. *International Journal of Library and Information Studies*, 10(3), 108-116.

Bandi, A. N. ve Bandi, S. (2011). Open Access to knowledge: Initiatives in India. *National Conference on Beyond Librarianship: Creativity, Innovation and Discovery* içinde (ss. 102-113). Mumbai, Maharashtra.

- Baysen, F., Çakmak, N. ve Baysen, E. (2017). Bilgi okuryazarlığı ve öğretmen yetiştirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(1), 55-89.
- Beck, U. (2019). *Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru*. K. Özdoğan ve B. Doğan, (Çev.). İstanbul: İthaki.
- Bell, D. (1973). *The coming of post-industrial society*. New York: Basic Books, Inc. Publishers.
- Bell, D. (1976). The Coming of the Post-Industrial Society. *The Educational Forum*, 40(4), 574-579. Doi: 10.1080/00131727609336501
- Briggs, K. (2016). Learning information literacy skills through library instruction: An Irish higher education case study of first year students. *Political Science*. <https://www.semanticscholar.org/paper/Learning-information-literacy-skills-through-an-of-Briggs/c9c7c095c2b985e6665e1741ad34bcbfd116be85>
- Bulut, B., Çelik, S., Gürdal, G., Holt, İ., Kafalı Can, G., Madran, O ve Tonta, Y. (2020). Türkiye’de açık erişim ve açık bilim. *ÜNAK2020 Akademik Yayıncılık, Açık Bilim ve Kütüphane(ci)ler Sempozyumu* içinde (ss. 1-13). İzmir: Yaşar Üniversitesi.
- Burkhardt, J. M., MacDonald, M. C. ve Rathemacher, A. J. (2002). *Information literacy: Challenges for the future*. Public Services Department Faculty Publications. Paper 9. http://digitalcommons.uri.edu/lib_ps_pubs/9
- Canty, N. (2012). Social media in libraries: It’s like, complicated. *Alexandria: The Journal of National and International Library and Information Issues*, 23(2), 41-54.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.
- Cergolj, M. G. (2014). Updating the multidimensional relationship to information in school environment. *Švietimas: politika, vadyba, kokybė/Education Policy, Management and Quality*, 2(17), 18-25.
- Cleveland, G. (1998). *Digital libraries: Definitions, issues and challenges*. International Federation of Library Associations and Institutions, Universal Dataflow and Telecommunications Core Programme Occasional Paper 8. <https://archive.ifla.org/VI/5/op/udtop8/udt-op8.pdf>
- Çakmak, T. (2016). Avrupa Bilgi Okuryazarlığı Konferansı 2016. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(4), 774-778.
- Çakmak, T. ve Önal, H. İ. (2013). Bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında okul kütüphanecilerinin rolleri ve algıları. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(4), 633-647.
- Çapar, B. ve Gürdal, O. (2001). Kütüphanecilik Bölümü öğrencilerinin okuryazarlık durumu üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 15(4), 407-418.
- Çapar, B. ve Gürdal, O. (2002). Kütüphanecilik Bölümü öğrencilerinin okuryazarlık durumu üzerine bir araştırma II. *Türk Kütüphaneciliği*, 16(1), 70-82.
- Dilek-Kayaoğlu, H. (2006). Açık erişim kavramı ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için anlamı. *Türk Kütüphaneciliği*, 20(1), 29-60.
- Drucker, P. F. (1993). *Post-capitalist society*. Butterworth-Heinemann Ltd.

Emezie, N. A. and Nwaohiri, N. M. (2013). 21st century librarians and effective information service delivery. *Journal of Information and Knowledge Management*, 4(1), 30-43.

Erdem, C., Bağcı, H. ve Koçyiğit, M. (Ed.) (2019). *Introduction to 21st century skills and education*. Cambridge Scholars Publishing.

Eisenberg, M. B. (2011). Develop and deliver essential Information literacy programs. *Journal of the Korean Society for Library and Information Science*, 45(2), 5-21. Doi:10.4275/KSLIS.2011.45.2.005

Giddens, A. ve Pierson, C. (1998). *Conversations with Anthony Giddens: Making sense of modernity*. Polity Press.

Grandbois, Y. ve Aronson, B. (1997). A library without walls. *World Health*, 6, 10-11.

Haris, A. R. (2016). *The 21st century library*. https://www.researchgate.net/publication/328528041_The_21st_Century_Library

Grassian, E. ve Kaplowitz, J.R. (2001). *Information literacy instruction theory and practice*. Neal-Schuman Publishers.

Gray, A. (2016). *The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution*. Paper presented at the World Economic Forum. Obtenida el <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>

Hamilton, V. (2004). Sustainability for digital libraries. *Library Review*, 53(8), 392-395.

Howkins, J. ve Valantin, R. (Ed.) (1997). *Development and the Information Age: Four global scenarios for the future of information and communication technology*. International Development Research Centre.

Hoq, K. M. G. (2014). Information overload: Causes, consequences and remedies: A study. *Philosophy and Progress*, 49-68. Doi: <http://dx.doi.org/10.3329/pp.v55i1-2.26390>

Idiegbeyan-Ose, J. ve Ilo, P. I. (2013). Libraries and librarians in the 21st century: A new perspective. *African Journal of Information and Knowledge Management*, 1(1), 68-74.

Islam, M. M. ve Habiba, U. (2015). Use of social media in marketing of library and information services in Bangladesh. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 35(4), 299-303.

İspir, Z. ve Torlak, D. (2018). 21. yüzyıl trendleri ve akademik kütüphanelerle ilişkisi. *ÜNAK 2018 Yeni Nesil Kullanıcılar, Değişen Kütüphaneler Sempozyumu* içinde (ss. 30-44). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Kakırman-Yıldız, A. (2012). Sosyal paylaşım sitelerinin dijital yerlilerin bilgi edinme ve mahremiyet anlayışına etkisi. *Bilgi Dünyası*, 13(2), 529-542.

Kamarudin, N., Halamy, S. ve Mohsin, M. (2020). Academic library and its users: Social media as intermediary. *International Journal of Technology Management and Information System*, 2(4), 1-9. <http://myjms.mohe.gov.my/index.php/ij-tmis>

Karakaş, S. (1996). Enformasyon Devrimi sürecinde kütüphanecinin rolü. *Türk Kütüphaneciliği*, 10(4), 339-349.

Karasözen, B., Zan, B. U. ve Atılgan, D. (2010). Türkiye'de açık erişim ve bazı ülkelerle karşılaştırma. *Türk Kütüphaneciliği* 24(2), 235-257.

Keenan, A. (2010). *The discourse of the information age*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Alberta Üniversitesi.

Khan, S. A. ve Bhatti, R. (2012). Application of social media in marketing of library and information services: A case study from Pakistan. *Webology*, 2012, 9(1), 1-11.

Krishnan, N. ve Das, C. K. (2012). Globalization and challenges in library management in the 21 century: An appraisal of the university library systems in India and the USA. *Emerging Trends including Knowledge Management, Proceedings of the Seminar on Challenges in Library Management System*. 24-25 Şubat içinde (ss. 381-385). Kolkata, India.

Kuny, T. ve Cleveland, G. (1998). The digital library: Myths and challenges. *IFLA Journal*, 24(2), 107.

Kurbanoğlu, S. S. ve Akkoyunlu, B. (2002). Bilgi okuryazarlığı: Bir ilköğretim okulunda yürütülen uygulama çalışması. *Türk Kütüphaneciliği*, 16(1), 20-40.

Kurbanoğlu, S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: Kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 723-747.

Kurulgan, M. (2013). Bilgi teknolojilerinin kütüphane/ bilgi-belge merkezlerine etkisi: Toplumsal, yapısal, yönetsel ve işlevsel açılardan bir inceleme. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(3), 472-495.

Kutluca, T. ve Yalman, M. (2016). Geleneksel kütüphanelere alternatif bir tasarım: E-kütüphane. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 345-365.

Linde, P. (2006). *Digital libraries: A challenge for medical research and education*. https://www.researchgate.net/publication/30498874_Digital_Libraries_-_a_challenge_for_Medical_Research_and_Education

Magnussen, A. (2002). *The development of virtual libraries in Commonwealth libraries in Australia*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. University of Canberra.

Masuda, Y. (1983). *The information society as post-industrial society*. World Future Society.

McLuhan, M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. McGraw Hill.

Mir, F. M. (2016). Intellectual property rights issues and challenges of academic libraries in digital environment. *International Journal of Computer Engineering In Research Trends*, 3(12), 639-644.

Napp, J. B. ve Ballard, P. J. (2013). Information literacy instruction assignment in an online module. *American Society for Engineering Education Annual Conference & Exhibition*. https://www.researchgate.net/publication/248393903_Information_Literacy_Instruction_Assignment_In_An_Online_Module

Osoha, M. A. and Quadri, M. O. (2017). Concept and application of knowledge management in the 21st century libraries: A practical approach. *Journal of Applied Information Science and Technology*, 10(1), 19-25.

Postman, N. (1993). *Technopoly: The surrender of culture to technology*. Vintage Books.

Önal, H. İ. (2007). Medya okuryazarlığı: Kütüphanelerde yeni çalışma alanı. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(3), 335-359.

Railienė, B. ve Steponaitienė, A. (2001). Do libraries help to survive in the information age?. *Libraries in Knowledge-Based Society. Proceedings of the 3rd Nordic-Baltic Library Meeting* içinde (ss. 37-39). Tallinn: Estonya.

Ruhanen, T. (2001). The role of the university and research libraries in education and science: The new economic challenge. *Libraries in Knowledge-Based Society. Proceedings of the 3rd Nordic-Baltic Library Meeting* içinde (ss. 44-45). Tallinn: Estonya.

Saatçioğlu, Ö., Özmen, Ö. ve Özer, P. S. (2003). Bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesinde kütüphanelerin rolü ve Dokuz Eylül Üniversitesi Uygulaması. *Bilgi Dünyası*, 4(1), 45-63.

SCL Blog Archive (t.y.). *Survey reveals librarians second only to doctors in public's trust*. <https://simplewillform.com/survey-reveals-librarians-second-only-to-doctors-in-publics-trust.html>

Subaşıoğlu, F. (2001). Dijital kütüphaneler: Tanımlama sorunu. *Türk Kütüphaneciliği*, 15(1), 45-54.

Sumadevi, S. ve Kumbar, M. (2019). *Use of social media to promote library services in the digital age*. https://www.researchgate.net/publication/337673976_Use_of_Social_Media_to_Promote_Library_Services_in_the_Digital_Age

Syamalamba, R. (2011). Informatin literacy programmes for undergraduate students. *International Journal of Digital Library Services*, 1(1), 49-90.

Tella, A. ve Kwanya, T. (2018). *Handbook of research on managing intellectual property in digital libraries*. IGI Global.

Tella, A. ve Akinboro, E. O. (2015). The impact of social media to library services in digital environment. Adeyinka Tella (Ed.) *Social media strategies for dynamic library service development* içinde (ss. 279-295). IGI Global Publishers.

Toffler, A. (1981). *The third wave*. Bantam Books.

Tonta, Y. (çev.). (2014). Araştırma yapan ve destekleyen kurumlar için MedOANet Açık Erişim Politikaları Uygulama İlkeleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(3), 418-432.

Tonta, Y. (1999). Bilgi toplumu ve bilgi teknolojisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 13(4), 363-375.

Tonta, Y. ve Gürdal, G. (2014). 3. Ulusal Açık Erişim Çalıştayı Sonuç Bildirgesi 21 Ekim 2014. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(4), 645-648.

Trujillo-Torres, J. M., Gómez-García, G., Navas-Parejo, M. R. ve Soler-Costa, R. (2020). The development of information literacy in early childhood education teachers: A study from the perspective of the education center's character. *Journal of Technology and Science Education*, 10(1), 47-59.

Virilio, P. (2003). *Enformasyon bombası* (Kaya Şahin, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Walek, A. (2018). Is data management a new “digitisation”? A change of the role of librarians in the context of changing academic libraries' tasks. *IFLA WLIC 2018-Kuala Lumpur, Malaysia-Transform Libraries, Transform Societies in Session 139-Education and Training, Science and Technology, and Continuing Professional Development and Workplace Learning*. <http://ifla-test.eprints-hosting.org/view/creators/Walek=3AAnna=3A=3A.html>

Wanucha, M. ve Hofschire, L. (2016). *Trends in U.S. public library websites and social media use*. Library Research Service. <https://www.lrs.org/fast-facts-reports/trends-in-u-s-public-library-websites-and-social-media-use/>

Webster, F. (2002). *Theories of the information society* (2d. ed). Routledge.

Yılmaz, B. (2012). İlk ve ortaöğretim (okullar), yükseköğretim, yetişkin eğitimi ve mesleki eğitim sektörlerinde bilgiokuryazarlığı: EMPATIC projesi bulguları ve karar vericiler için öneriler. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(3), 578-591.

Yoder, A. (2003). The cyborg librarian as interface: Interpreting postmodern discourse on knowledge construction, validation, and navigation within academic libraries. *Libraries and the Academy*, 3(3), 381-392.

Yücel, İ. H. (1997). *Bilim- teknoloji politikaları ve 21. yüzyılın toplumu*. <http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/yucel.pdf>